

SOSYOKÜLTÜREL YAPININ EFSANELERE YANSIMASI BAĞLAMINDA ŞANLIURFA EFSANELERİ*

[Araştırma Makalesi / Research Article]

Ömer KIRMIZI**

Geliş Tarihi: 06.04.2021

Kabul Tarihi: 17.05.2021

Öz

Bir yer, kişi veya olay hakkında anlatılan, sanat kaygısından uzak, içinde olağanüstülükler barındıran ve inandırıcı olma özelliği gösteren kısa nesir anlatılar olarak tarif edilen efsaneler; bir toplumun inancı, kültürü, dili, gelenekleri, idealleri ve ahlak anlayışı ile ilgili dinleyenlere fikir veren anlatılardır. İcra bağlamı ve işlevleri dikkate alındığında toplumlar için zaman zaman bir norm kaynağı olarak da telakki edilen efsaneler, toplumların sosyokültürel dokusunu yansıtan anlatıların başında gelmektedir.

Farklı etnik ve dinî grupların bir arada yaşadığı Şanlıurfa, peygamberler dönemine uzanan köklü tarihi ile birçok efsaneye kaynaklık etmiş bir şehirdir. Bu çalışmada, alan araştırması ve yazılı kaynaklardan yararlanma yöntemiyle yöreden derlenen otuz bir efsaneden hareketle yöredeki sosyokültürel yapının Şanlıurfa efsanelerine nasıl yansıdığı irdelenmiştir. Efsanelerin toplum hayatından beslenmesi, toplum hayatını yönlendirmesi, Şanlıurfa efsanelerinin mahallî kültürel unsurları bünyesinde barındırmasına zemin teşkil etmiştir. Bu makalede mahallî kültür unsurlarının hangi başlıklar bağlamında değerlendirilebileceği ortaya konmuştur.

Yapılan inceleme sonucunda Şanlıurfa'daki sosyokültürel yapının "gündelik hayat, adlar ve adlandırmalar, bitkiler ve hayvanlar, mutfak kültürü, mekânlar ve yapılar, peygamberler, mutasavvıflar ve şeyhler" başlıklarında yöre efsanelerine yansıdığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda Şanlıurfa efsanelerinin yöredeki özgün sosyokültürel yapıyı gelecek kuşaklara aktaran halk anlatılarından biri olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Efsane, Şanlıurfa Efsaneleri, Toplum, Sosyokültürel Yapı, Yöresel Kültür.

ŞANLIURFA LEGENDS IN THE CONTEX OF REFLECTING SOCIOCULTURAL STRUCTURE IN LEGENDS

Abstract

Legends described as short prose narratives about a place person or event, free from art anxiety, containing extraordinaries and being believable; they are narratives that give an idea to the listeners about the faith, culture, language, tradition ideals and morality of a society. Legends, which are sometimes referred to as a source of norm for societies when the context and function of execution are taken into account are among the narratives that reflect the sociocultural fabric of society

Şanlıurfa, where different ethnic and religious groups live together is a city that has been the source of many legends with its long history dating back to the period of prophets. In this study, it is examined how the sociocultural structure in the region is reflected in Şanlıurfa legends based on thirty-one legends compiled from the region contain by field research and using written resources. The freeing of legends from public life, directing public life has been the basis for Şanlıurfa legends to local cultural elements. In this article, it is revealed which topics can be

*Bu makale, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda tarafımda sunulan "Şanlıurfa Efsanelerinin İcra Bağlamı ve İşlevleri" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

**Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, e-posta: omerkrnz@hotmail.com

Orcid: 0000-0003-3393-6043

evaluated in the context of local cultural elements. As a result of examination, it was determined that the sociocultural structure in Şanlıurfa was reflected in the local legends under the headings of "Daily life, names and nods, plants and animals, culinary culture, places and structures, prophets and sheikhs sufi (mystik)". In this context, it has been concluded that Şanlıurfa legends are one of the folk narratives that convey the original sociocultural structure in the region to future generations.

Keywords: *Legends, Legends of Şanlıurfa, Society, Sociocultural Structure, Local Culture.*

1. Giriş

Halk edebiyatının anlatmaya dayalı türlerinden olan efsaneler, bir toplumun dinî yaşantısı, inanışları, hayat felsefesi hakkında fikir veren; insanların bireysel ve toplumsal hayattaki ritüelistik davranışlarının kökenini ve nedenini açıklayan; ait oldukları sosyal çevrede işlevsellikleri ölçüsünde yaygınlık kazanan anlatılardır. Üslup kaygısından uzak ve hazır kalıplara yer vermeyen anlatımlarıyla toplumdaki herkesin icra edebileceği bu tür, aynı zamanda olağanüstü hadiseler barındırmasına rağmen anlatıcı ve dinleyiciyi kendisine güçlü bir inanç bağı ile bağlar. Bu inanç bağı sayesinde, efsanelerde geçen olağanüstülükler "makul" ve "inanılır" hale gelir.

Bir toplumun sosyokültürel yapısı, kültür unsurlarının ve sosyal kurumların zaman içerisinde tekrarlanarak meydana getirdikleri ve bunların etkileşimi sonucunda oluşan sosyal dengenin adıdır. Analitik açıdan bu denge durumu, durgun bir yapı kabul edilmekle beraber sosyal hayatta yeni oluşumlar, alışverişler, iç ve dış dinamiklerin etkileşimi sonucu her sosyal ve kültürel yapı bir değişim içindedir (Nirun ve Özönder, 1990: 251).

Toplumların değer yargılarını, normlarını ve inançlarını da içine alan kültürel yapı ile toplum hayatındaki sosyal ilişkileri ve sosyal örgütlenmeleri ifade eden sosyal yapı, bireyin toplumdaki statüsünü ve mensubiyetini ifade eder. Bu çalışmada konu edinilen Şanlıurfa, farklı etnik ve dinî grupların bir arada yaşadığı, tarım ve hayvancılık gibi halk anlatılarının icrasına zemin hazırlayan ekonomik etkinliklerin toplumda temel geçim kaynağı olduğu şehirlerimizden biridir. Yöredeki etnik ve dinî çeşitliliğe rağmen huzur içerisinde yaşayan yöre insanının inanç dünyasında efsanelerin önemli bir toplumsal norm kaynağı olduğu söylenebilir. Şanlıurfa'daki sosyokültürel yapının anlamlandırılması ve çözümlenmesinde başvurulan temel referanslardan olan efsaneler; yaratıldıkları, icra edildikleri ve nakledildikleri sosyal çevrenin etkisiyle şekillenir. Bu bağlamda çalışmamızda Şanlıurfa'daki sosyokültürel yapının yöre efsanelerine nasıl yansıdığı değerlendirilecektir. Bu kapsamda derlediğimiz yöre efsanelerindeki sosyokültürel unsurlar gündelik hayat, adlar ve adlandırmalar, bitkiler ve hayvanlar, mutfak kültürü, mekânlar ve yapılar, peygamberler, mutasavvıflar, şeyhler başlıklarında değerlendirilmiştir.

1.1. Efsane

Halk anlatıları arasında kökenleri açıklama özelliği nedeniyle en çok mitlerle karıştırılan ve masallarla ilişkisi sorgulanan efsanenin hangi konuları içerdiği, nasıl tanımlanması gerektiği, işlevinin ne olduğu, diğer anlatı türlerinden nasıl ayrılacağı gibi sorular araştırmacıların üzerinde en çok durduğu sorulardır (Oğuz vd., 2012: 140).

Tür konusu gerek manzum gerekse mensur olsun Türk halk edebiyatının tartışmalı konularındandır. Halk anlatılarının belli ölçütler çerçevesinde tanımlanması ve tasnif edilmesi o türün doğru bir şekilde anlaşılabilmesinin ilk basamağıdır. Bu bağlamda efsane kavramının terimsel olarak bütün unsurlarını içeren bir tanımının yapılması ve efsaneyi

diğer anlatı türlerinden ayıracak ortak ölçütlerin ortaya konulması bu tür üzerine çalışan araştırmacıların başlıca uğraşı olmuştur.

Efsane terimi, dilimize Farsçadan girmiştir. Dünyada efsane derleme çalışmalarına öncülük eden Grimm Kardeşler, efsaneyi “Gerçek veya hayalî muayyen şahıs, hâdisе veya yer hakkında anlatılan bir hikâyedir.” şeklinde tanımlamışlardır (Sakaoğlu, 1980: 4). Grimm Kardeşlerin efsane tanımı kendisinden sonra yapılacak efsane tanımlarına yön vermesi, bu tanımlardaki ortak noktaları vurgulaması bakımından önem arz etmektedir.

Avrupa masal ve efsane araştırmaları konusunda yetkin bir isim olan Max Lüthi de efsaneyi, “Duygusal bir anlatımla, anlatıcı tarafından bilinçli olarak gerçek olaylar anlatıldığını iddia eden, dinleyicilere bu olayın gerçek olup olmadığını, gerçek ise nasıl olduğunu düşündüren ve bu gerçekten haberdar olmayı isteten, nesilden nesile sözlü aktarım yoluyla geçen ve karakteristik bir şekle sahip anlatım türünün adıdır.” şeklinde tanımlamıştır (2006: 220). Max Lüthi’nin efsane tanımında inanmayı tetikleyen gerçeklik vurgusu ön plana çıkmaktadır. Bu özellik efsaneyi masaldan ayıran ve onu dinleyenler nazarında çeşitli olağanüstülüklerle rağmen inandırıcı kılan bir durumdur.

Ülkemizde efsane konulu birçok çalışmaya imza atan Saim Sakaoğlu, bu türü tanımlamaktan ziyade onun belirgin özelliklerini sıralar. Sakaoğlu’na göre efsaneler:

- Şahıs, yer ve hâdiseler hakkında anlatılırlar.
- Anlatılanların inandırıcılık vasfı vardır.
- Umumiyetle şahıs ve hâdiselerde tabiatüstü olma vasfı görülür.
- Efsanelerin belirli bir şekli yoktur; kısa ve konuşma diline yer veren anlatımlardır (1980: 6).

Yerli ve yabancı araştırmacıların efsane tanımları ve efsanelerin yukarıda verilen özellikleri dikkate alındığında şu hususlar söylenebilir: Efsanelerin dinden ve mitolojiden beslenmesi, onu dinleyenler nazarında olağanüstülükler barındırır da gerçekler üzerine kurulduğu intibai yaratmaktadır. Bu durum beraberinde inanma, saygı ve sorgulanmazlığı getirmektedir. Bu bağlamda konu olarak bir yer, olay, dinî ya da tarihî bir şahıs konu edinen efsaneler; kutsal ve gerçek kabul edilirler. Yapı bakımından masal ve hikâye gibi türlere göre kısa ve yalın olması bu türün toplumdaki sıradan insanlar tarafından da icra edilmesini sağlamıştır. Sabit bir anlatma zamanı olmamakla beraber belli zaman ve sosyal mekânların icraya zemin hazırladığı da söylenebilir. Efsaneler başta öğüt verme; dinî ve tarihî olayları açıklama; töre, kural, yasak gibi sosyal normlara destek verme; dünya, insan, hayvan ve diğer varlıkların köken ve yaratılış şartlarını açıklama gibi birçok işlev görürler.

1.2. Şanlıurfa

Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yer alan Şanlıurfa, halk arasındaki anlatılara göre Nuh Tufanından sonra yeryüzünde kurulan yedi şehirden biridir (KK-12). 2018 yılında UNESCO tarafından Dünya Kültür Mirası Listesi’ne alınan ve 12 bin yıllık tarihiyle insanoğlunun küçük gruplar halinde avcılık ve toplayıcılığı bırakıp geniş kitlelere besin sağlamak için yerleşik yaşama geçtiği yer olarak tescillenen Göbeklitepe, bu inancı destekler mahiyettedir. Son yıllarda yapılan arkeolojik kazılar sayesinde 12 bin yıllık bir geçmişe sahip olduğu belirlenen Şanlıurfa; inançların, medeniyetlerin, insanlığın ortak mirasının ortaya çıktığı ve geliştiği önemli merkezlerden biridir. Geçmişten beri “Peygamberler Şehri” olarak bilinen son yıllarda Göbeklitepe’nin ortaya çıkarılmasıyla arkeolojik kazıların hızlandığı bölge, tarihin farklı dönemlerini aydınlatacak materyalleri bünyesinde barındırmaktadır.

Şanlıurfa, uzun bir tarihî geçmişe sahip olması nedeniyle birçok efsaneye kaynaklık etmiş kadim bir şehirdir. Yörede yapılan arkeolojik kazılar sonucunda, şehrin tarihinin Neolitik döneme dayandığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda şehrin kuruluşu ve ad alması da efsanelere dayanmaktadır. Halk arasında “Peygamberler Şehri” olarak adlandırılan, Kur’an-ı Kerim’de ismi geçen birçok peygamberin hayatlarının bir dönemini yaşadığı Şanlıurfa, bu uzun tarihin bakiyesi olan somut olan ve somut olmayan kültürel mirasa ev sahipliği yapmaktadır. Özellikle peygamberler, uzak geçmişteki krallar, Anadolu’nun Türkleşmesinde misyon icra eden veliler ve İslamiyet’i yaşamak ve yaymak adına her türlü gayreti gösteren şeyhlerin hayatları bu topraklarda efsaneleşmiştir. Yörede çok sayıda efsane anlatılmasında, tarihin bu halk anlatılarına kaynaklık etmesinin rolü büyüktür.

Türkmen, Kürt, Arap, Zaza gibi farklı etnik kökenlerden gelen insanlarla Sünni, Alevi, Ezîdi gibi dinî gruplara mensup kişilerin bir arada yaşadığı yöre, çok kültürlü bir görünüm arz eder. Sayılan gruplardan nüfus olarak Türkmenler Birecik’te; Araplar Harran, Akçakale ve Ceylanpınar’da; Kürtler Suruç, Viranşehir, Bozova, Hilvan ve Halfeti’de; Zazalar ise Siverek’te yoğunlaşmıştır. Sayıları azalmakla beraber Viranşehir’in bazı köylerinde Ezîdiler, Kısas beldesinde de Aleviler yaşamaktadır. Şehir merkezi ise son yıllarda yaşanan köyden kente göçle beraber bu grupların tamamına ev sahipliği yapmaktadır.

Geçmişten beri önemli ticaret yolları üzerine yer alan yörenin nüfus artış hızı Türkiye ortalamasının üzerindedir. Doğum oranlarının fazla olduğu şehirde, vatandaşların eğitim ve sağlık gibi kamu hizmetlerine erişiminde buna bağlı sorunlar yaşanmaktadır.

Yörede yaşayan insanların en önemli ekonomik faaliyetleri tarım ve hayvancılıktır. Her iki uğraş alanı insanların bir araya gelmesine imkân sağlayan, halk anlatılarının icrasına zemin hazırlayan ekonomik uğraşlardır. Bu bağlamda Şanlıurfa’da geleneksel anlatı ortamlarının varlığını koruduğu söylenebilir. Kendilerinden derleme yapılan kaynak kişiler dikkate alındığında, yöredeki efsanelerin büyük bir kısmının tarım ve hayvancılıkla uğraşan kişilerden derlendiği görülecektir.

2. Şanlıurfa’daki Sosyokültürel Yapının Yöre Efsanelerine Yansıması

Halk anlatıları, ait oldukları toplumların tarihi, kültürü, dini ve hayat felsefesi hakkında bize bilgi verir. Toplumsal değerleri semboller üzerinden kodlayarak aktaran halk anlatıları, binlerce yıllık tecrübe ve bilgeliğin ürünü olarak bireylere yol gösterir. Sosyal bir çevrenin ürünü olan halk anlatıları, toplumun ortak aklından beslendikleri için kolektif şuurun yansıtıcısı durumundadır. Her halk anlatısının ayrı bir anlatıcısı, dinleyicisi, mesajı, sosyal çevresi ve bir işlevi vardır. Bu unsurlara bağlı olarak toplumun farklı kesimlerinde rağbet gören bu anlatılar, ihtiva ettikleri maddi ve manevi değerlerle kültür aktarımının en önemli araçlarıdır.

Halk anlatıları içerisinde toplumun sosyokültürel yapısına dair birçok unsuru içermesi bakımından efsanelerin ayrı bir önemi vardır. Halk bilimcilerin yanı sıra din bilimciler, tarihçiler, antropologlar, etnologlar gibi farklı disiplinlere mensup araştırmacılar tarafından da incelenen efsaneler, insanların içinde yaşadığı toplumu ve dünyayı algılamada kendilerine rehberlik eden haritalardır. Bireylerin güçlü bir inançla bağlandığı efsaneler, ait oldukları toplumların dinleri, tarihleri, kâinatı algılayış biçimlerine dair bilgilerinin yanında toplumların sosyokültürel yapısı hakkında da bilgiler içerir.

Büyük aile, sülale, aşiret gibi geleneksel sosyal örgütlenme biçimlerinin yaygın olduğu Şanlıurfa’nın sosyokültürel yapısı özgün bir görünüm arz eder. Şehrin kültürel hafızasında peygamberler dönemine kadar uzanan köklü tarihi, farklı etnik ve dinî grupların bir arada ve huzur içerisinde yaşaması ile bilinen Şanlıurfa’da örf ve âdetlerin etkisiyle şekillenmiş güçlü bir toplum yapısı vardır. Cumhuriyet dönemindeki sosyal değişimlere rağmen yörede birçok medrese varlığını devam ettirmekte; şeyh, seyda, melle gibi isimlerle

topluma kanaat önderliği yapan dinî otoritelerin varlığı, yörede muhafazakâr bir hayat anlayışının devamını sağlamaktadır. Sözlü kültür ortamlarının yörede yaygın olması, halk anlatılarının icrasına zemin hazırlamakta; masal, efsane, halk hikâyesi, fıkra gibi türler yörede baskın olan şifahi kültürün de etkisiyle varlığını devam ettirmektedir.

Şanlıurfa yöresinde anlatılan efsaneler, yöredeki sosyokültürel yapıyı ve bu yapıya ait unsurları yansıması bakımından da dikkat çekmektedir. Yöreden derlenen efsaneler ışığında, Şanlıurfa'daki sosyokültürel hayatın yöre efsanelerine nasıl yansıdığını şu başlıklar altında değerlendirmek mümkündür:

2.1. Gündelik Hayat

Gündelik hayat, insanların mensup oldukları sosyal çevrede zamanın olağan akışına göre gerçekleşen çoğu kez tekrarlar ve sıradan eylemlerden oluşan faaliyetleri ifade eder. Bireysel ve toplumsal gündelik hayat, önem itibarı ile belirsizdir ve rutin işlerin yapılmasından mürekkeptir. Ancak bireylerin gerçekleştirdiği bilinçli veya bilinçsiz davranışları içinde buldukları psikolojik, ekonomik, dinî ve kültürel faktörlerden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Dolayısıyla gündelik hayat, bu faktörlerin gölgesinde şekillenir.

Araştırma ve inceleme konumuz olan Şanlıurfa efsanelerinde günlük hayata dair birçok ayrıntı mevcuttur. Ancak bu bölümde gündelik hayata dair etkinliklerin, davranışların veya nesnelere bir envanterini çıkarmaktan ziyade gündelik hayat içerisinde Şanlıurfa'ya özgü ve yörenin sosyokültürel hususiyetlerini yansıtan unsurlara değinilecektir.

Şanlıurfa yöresinde gündelik hayatla bağlantılı olarak değerlendirebileceğimiz sosyal bir gruba aidiyet, insan ilişkileri, ekonomik uğraşlar, toplumdaki hiyerarşi, halk hekimliği, halk mutfağı gibi hususlar yöre efsanelerinde karşımıza çıkmaktadır.

Şanlıurfa'daki en önemli sosyal örgütlenme biçimlerinden biri "aşiret"tir. Bünyesindeki aileler arasında kan veya evlilik bağları bulunan ve klasik yapılarını günümüzde de koruyan aşiretler, yöre insanının gündelik hayatta kendisini tanımlamasında başvurduğu temel referanslardandır. Öyle ki kırsal kesimlerde yaşayanların istisnasız tamamı, şehir kültüründe yetişmiş olan bireylerin de büyük bir kısmı kendisini yöredeki bir aşiretin mensubu olarak görmektedir. Sosyal hayat başta olmak üzere son yıllarda siyasetin etkisiyle mahallî ve politik arenada bir dayanışmaya da yol açan aşiretler, bireylerin gündelik hayatta yaslandıkları temel kimliklerdendir. Örneğin ticari işlerde, alacak verecek meselelerinde veya herhangi bir borçlanmada taraflar kendilerini aşiretleri ile tanıtır. Yaşanacak muhtemel bir problemde alacaklı kişi, aşiret liderinden alacağını bu yolla tahsil eder. Yine yörede kız çocuklarının erken yaşlarda evlendirilmelerinin önüne geçmek ve bu yolla çocuk istismarını engellemek amacıyla çeşitli kamu kurumlarının yöredeki aşiret liderleriyle protokol imzalaması, aşiret olgusunun Şanlıurfa'daki etkisini göstermesi bakımından dikkate değerdir (URL-1).

Çalışmamıza konu olan birçok efsanede yöredeki aşiret kültürü, gündelik hayatın bir rutini olarak karşımıza çıkar. Örneğin 1 no'lu "Milan ve Zılan Efsanesi"nde genelde Güneydoğu'daki özelde de Şanlıurfa'daki aşiretlerin kökenini oluşturan Zıl ve Mıl kardeşlerin başından geçen bir efsaneye temas edilir. Bu efsaneye göre şiddetli bir tipi sonunda yollarını kaybeden iki kardeş farklı yönere giderler ve bu iki kardeşin soyundan gelenler Güneydoğu'daki aşiretlerin kökenini oluşturur. 2 no'lu "Demezoğulları Efsanesi"nin kahramanı olan Hüseyin, Şanlıurfa'nın Suruç ilçesinde yaşayan Şeyhî aşiretine mensup biridir. 3 no'lu "İbrahim Paşa Efsanesi"ndeki İbrahim Paşa, paşa unvanının yanında yöredeki Milli aşiretinin reisidir. 4 no'lu "Bını İcil Efsanesi"nin kahramanları olan Casım ve Süveyd, günümüzde de kalabalık nüfusa sahip Arap aşiretlerinden biri olan Bını İcil aşiretine mensuptular.

GAP'ın devreye girdiği döneme kadar Şanlıurfa'daki temel ekonomik etkinlik hayvancılıktır. Günümüzde GAP'ın etkisiyle tarıma yönelme artmışsa da sulama imkânlarından mahrum olan bölgelerde hayvancılık devam etmektedir. Derlediğimiz efsanelerde, yöre insanının temel uğraşı olan hayvancılığın gündelik hayattaki yansımalarını da görmek mümkündür. Örneğin 5 no'lu efsanede Hz. Musa ile karşılaşan Hz. Şuayb'ın kızları koyunlarını suarmaktadır.

Yöredeki ağalık sisteminin yansımaları ve bunun hayvancılık bağlamındaki sınıf mensubiyeti de efsanelerde işlenmiştir. Örneğin 7 no'lu "Hacı Kermo Efsanesi"nin kahramanı olan Bedir, bir ağanın yanında çobanlık yapmaktadır. 6 no'lu "Samanyolu Efsanesi"nde ise sert geçen bir kışın ardından hayvanlarına verecek samanları kalmayan köylülerin ağanın ahırından saman çalmaları konu edilir.

Halk hekimliği uygulamaları, insanların modern tıba başvurmadığı veya başvurmak istemediği durumlarda hastalıkların teşhisi veya tedavisine yönelik yapılan uygulamalardır. Bunlar; dinî ve büyüsel nitelikli veya çeşitli otlar, kökler, kocakarı ilaçlarıyla yapılan uygulamalardır. Yatır ve ziyaretler veya ocaklar da geçmişten beri insanların şifa aradıkları ya da çocuk sahibi olmak gibi çeşitli dileklerinin gerçekleşmesi için ziyaret ettikleri mekânlardır (Çıblak Coşkun, 2013: 1207). Efsanelerin oluşum tarihleri düşünüldüğünde bu uygulamaların o günün koşulları içinde doğal olduğu görülecektir. Derlediğimiz birçok efsanede bu uygulamalara örnek teşkil edecek olaylara rastlamak mümkündür. Ancak günümüzde dahi bu uygulamaların özellikle kırsal kesimlerde devam ettirilmesi, şehir merkezlerinde ise modern tıptan umudunu kesen hastaların bu uygulamalara yönelmesi dikkat çeken bir husustur. Bu bağlamda yörenin gündelik hayatında varlığını devam ettiren halk hekimliği uygulamalarının izlerine efsanelerde rastlamak mümkündür.

Örneğin 8 no'lu "Şeyh Müslüm Efsanesi (I)"nde hekimlerin bir türlü iyi edemediği bir hasta, Suruç ilçesinde bulunan Şeyh Müslüm türbesine götürülüp bağlanır. Sabah olduğunda bu hasta iyileşmiş olarak uyanır. 11 no'lu "Buharalı Şeyh Mehmet Efendi Efsanesi"nde vücudu kapkara kesilen adam, Buharalı Şeyh Mehmet Efendi'nin mezarından alınan toprağın vücuduna sürülmesi ile iyileşir.

Gündelik hayat içerisinde rutin olarak yapılan işlerden biri de yeme-içme ve buna bağlı olan misafirperverlik âdetidir. Şanlıurfa yöresinde yemek, fizyolojik bir ihtiyacın ötesinde toplumsal bütünleşmenin ve kültürel kalıpların bir parçası olarak karşımıza çıkar. Hz. İbrahim'in mirası olarak değerlendirilen cömertlik, en çok yemek üzerinden işlevsel hale getirilir. Bundan dolayı sofraya açmak, misafir ağırlamak yörede zengin fakir gözetilmeksizin herkesin sorumluluğu olarak değerlendirilir. Bunun dışında yemek olgusu, başlı başına yörede önem atfedilen bir faaliyet olarak önemsenmektedir.

Günümüzde dünyadaki beslenme alışkanlıklarının standartlaşması, genetiği değiştirilmiş gıdaların piyasadaki hâkimiyeti insanların sağlıklı beslenmelerinin önündeki en büyük engeldir. Araştırma sahamız olan Şanlıurfa'nın mutfak kültürü ise yörenin coğrafi ve tarihî özelliklerinin yanı sıra etnik çeşitliliğinin de etkisiyle doğal ve zengin bir görünüm arz eder. Yöre mutfağındaki yemekler, yemekleri pişirme ve sunum yöntemleri şehir merkezinde ve kırsalda farklılık gösterir. Yemekte kullanılacak gıdaların saklandığı kiler, zerzembe¹ ve takalar² ile yemeklerin pişirildiği tandır, ocak gibi mekânlar da yörenin mutfak kültürünü şekillendiren yerlerdir.

Şanlıurfa yemeklerinin vazgeçilmez sebzesi patlıcandır. Sabah, öğle ve akşam farklı yemeklerin içinde tüketilen patlıcan, yaz aylarında biber ve domatesle beraber fakirden

¹ Zerzembe: Kışlık zahire veya odun konulan bodrum.

² Taka: Pencere

zengine yöredeki her ailenin sofrasında kendine yer bulur. Kış aylarında ise yörede bulgur ve et ağırlıklı yemekler yapılmaktadır. Yöre yemekleri ve bu yemeklerin tüketilme bağlamları bu çalışmanın ana hedefi olmamakla beraber mutfak kültürünün gündelik hayat çerçevesinde Şanlıurfa efsanelerinde kendine yer bulduğu tespit edilmiştir.

Bu bağlamda 12 no'lu "Hz. Nuh ve Cıbil Innik Efsanesi"nin kahramanı olan Cıbil Innik, yemeği çok yediği halde doymamaktadır. Ne zaman ki besmele çeker, artık sofradan doyararak kalkar. 7 no'lu "Hacı Kermo Efsanesi"nde ise evin ağası Hac'da olmasına rağmen kendisine bir derviş tarafından içli köfte ulaştırılır.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere Şanlıurfa efsanelerinde gündelik hayatın birçok unsurunu görmek mümkündür. Gündelik hayatın hususiyetleri çeşitli faktörlerin etkisiyle zaman zaman değişime uğrasa da inceleme alanımız olan Şanlıurfa'da geleneksel yapının toplum tarafından korunmaya devam ettirildiği tespit edilmiştir.

2.2. Adlar ve Adlandırmalar

Türkçe Sözlük'te ad "bir kimseyi, bir şeyi anlatmaya, tanımlamaya, açıklamaya, bildirmeye yarayan söz, isim, nam." olarak tarif edilmiştir (URL-2). İnsanlara toplumda hukuki ve sosyal bir statü kazandıran ad, bireyleri teşhis edip tanımada ve kamusal alanda doğabilecek problemleri önlemede işlev görmektedir.

Türk kültüründe ad, bireye çeşitli kültürel faktörlerin etkisiyle ve İslami ritüeller eşliğinde verilir. Türk kültüründe olduğu gibi araştırma sahamız olan Şanlıurfa'da da kişinin dünyada olduğu gibi ahirette de adıyla çağrılacağı inancı vardır. Bu itibarla Şanlıurfa'da kişiye verilecek ad belirlenirken bu adın Kur'an-ı Kerim'de geçmesine veya peygamber, sahabe, veli veya şeyh adı olmasına önem verilir. Adı verildikten sonra uzun süre hastalanan bebeğin, kendisine verilen adın manevi ağırlığını taşıyamadığına kanaat getirilip adının değiştirildiği de olur.

Kişi adları, adlandırma faaliyetlerinin sadece bir bölümünü teşkil eder. İnsanoğlu tarihî süreç içerisinde algıladığı her mekânı, nesneyi veya varlığı adlandırmıştır. Bu yolla adlandırdığı mekân, nesne veya varlıkla bütünleşmiş, bunların kendi toplumuna aidiyetini adlandırma yoluyla tescillemiştir.

Adlandırma; somut, soyut, canlı veya cansız her türden kavram ve varlığı anlatan, birini diğerinden farklılaştıran ve ayıran bir iştir. İnsanoğlu, var olduğundan beri hayatını doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen dağ, tepe, ova, plato, vadi gibi gördüğü coğrafi unsurları; şehir, ilçe, kasaba, belde, köy, mezra gibi yerleşim birimlerini; deniz, ırmak, dere, çay, göl gibi suları; cadde, köprü, geçit, yol, patika vb. yerleri adlandırmak ve bu unsurlar arasındaki karışıklığı önlemek için adlandırmaya ihtiyaç duymuştur (Karaçetin, 1984: 219).

Şanlıurfa efsanelerinde geçen adlar ve adlandırmalar yoluyla yörede yaşayan aşiret, topluluk ve etnik gruplar; yerel veya genel tarihî olaylar; bölgede yaşamış kahramanlar veya önemli kişiler hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür. Bu verilerden hareketle Şanlıurfa'nın tarihî, siyasî ve kültürel özellikleri hakkında birtakım çıkarımlar elde edilebilir.

Şanlıurfa efsanelerinde kişi adlarıyla ilgili dikkat çeken hususlardan biri efsanelerdeki şahıs isimlerinin yörenin etnik çeşitliliğine uygun bir dağılım gösterdiğidir. Efsanelerde "Halil, Fatma, Kerim, İsa, Bedir" gibi isimlerin yanında genelde Kürtler tarafından kullanılan "Zine, Kewe, Dilan, Zelal" gibi isimlere ve yine yöredeki Araplar tarafından kullanılan "Casım, Süveyd, İyad, Cabir" gibi isimlere rastlamak mümkündür. Bunların yanı sıra Cumhuriyet dönemine kadar yörede yaşamış azınlıklara ait "Vartuhi, Aram" gibi

isimler de efsanelerde geçmektedir. Bu isimler, yöredeki etnik çeşitliliğin efsanelere yansması bakımından önem arz etmektedir.

Yöre efsanelerindeki birçok adlandırmanın kaynağı şahıs isimleridir. Örneğin 13 no'lu "Aynzeliha Gölü Efsanesi"ndeki göl adını Zeliha'dan, 14 no'lu "Halfeti Efsanesi"nde geçen Halfeti ilçesi adını Halil ve Fatma'dan almıştır. Bu efsaneler adını aldıkları kahramanın hatırasını yaşatacak şekilde adlandırılmışlardır.

Şanlıurfa efsanelerinde yörenin sosyokültürel yansımalarından biri olarak efsanelerde geçen hayvan isimleri ve bunlarla ilgili adlandırmalar da dikkat çekmektedir. Derlediğimiz efsaneler içerisinde geçen hayvan isimlerinin bir kısmı yöredeki en kalabalık etnik gruplardan olan Kürtlerin diliyle karşımıza çıkmaktadır. Efsanelerde geçen "ga" (öküz), "mar-i kaşan" (dağ yılanı), "pepûg" (guguk kuşu), "dû-mekesk" (kırlangıç), "pırçebask" (gece kuşu), "nahır" (büyükbaş hayvan sürüsü) gibi adlandırmalar Kürtçe yapılmıştır.

Yöredeki etnik gruplardan olan Arapların adlandırmaları da Arapçanın hususiyetlerine göre yapılmıştır. Örneğin 15 no'lu "At Efsanesi"nde at cinslerine verilen "Abiyye, Muhtekiyye, Küheyla, Saklavi, Hamdani" isimlerini bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Arapça yapılan adlandırmaların bazısı galatlaşarak³ yöredeki Urfa ağzının yapısına uydurulmuştur. Örneğin 16 no'lu "Tıfındır Tepesi Efsanesi"nde Arapçada iftar edilen tepe anlamına gelen "tel futur" sözcüğü, "tıfındır" şekline dönüştürülmüştür. Günümüzde yörede yaşayan Araplar da adı geçen mevkii Tıfındır şeklinde söylemektedir.

Efsanelerdeki adlandırmalar yoluyla yörenin genel veya mahallî tarihi hakkında çeşitli bilgiler elde etmek de mümkündür. Bu bilgiler; şehir, ilçe, köy, mahalle, meydan, han veya dağ, mağara, dere, göl ile ilgili olabilmektedir. Bu adlandırmalar efsanelerde yaşanmış olayların bakiyesi olarak günümüzde anılmaktadır.

Şanlıurfa'daki sosyokültürel dokunun kökenlerini ve yöredeki etnik çeşitliliğin yansımalarını da efsanelerde görmek mümkündür. Bölgedeki nüfus çoğunluğunun ana omurgasını teşkil eden Türkler ve Kürtlerin menşei (17 no'lu efsane) ile ilgili efsanelerin yanı sıra nüfus olarak azınlıkta olan; yörede düğün, sünnet merasimi, asker uğurlama gibi törenlerde davul ve zurnayla icrada bulunan mahallî müzisyenler olan Gavendelerin (18 no'lu efsane) adlarının menşei de efsaneler yoluyla açıklanmıştır. Bu gruplardan Gavendelerin İran menşeli oldukları ve kökenlerinin İran sarayında şahı eğlendirmekle görevli bir aileye dayandığı anlatılmaktadır.

Yukarıdaki örneklerden de görüldüğü üzere Şanlıurfa efsanelerinde geçen adlar ve adlandırmalar yörenin sosyokültürel dokusuna uygun bir çeşitliliktedir. Efsanelerdeki adlar ve adlandırmalar, yörenin etnik yapısı, tarihi ve kültürel dokusu hakkında bize fikir vermektedir. Bu bağlamda Şanlıurfa'da yaşayan Türk, Kürt, Arap ve diğer toplulukların kültürel unsurlarıyla efsanelerde kendilerine yer buldukları ve adlandırmalarda kendi dil özellikleriyle karşımıza çıktığı söylenebilir.

2.3. Bitkiler ve Hayvanlar

İnsanoğlunun fiziksel ve sosyal çevresiyle kurduğu ilişkide hayvanlar ve bitkiler önemli bir rol oynamaktadır. Tabiattaki unsurlar içerisinde insanların doğal yaşam alanlarına dâhil ettikleri hayvanlar ve bitkiler, insanların yaşamında çeşitli işlevler görür. Bu işlevler çerçevesinde insanlar için bir anlam ve önem ifade eden hayvanlar ve bitkiler, değişen koşullara rağmen insanların fiziksel ve sosyal çevresindeki varlıklarını devam ettirmiştir.

³ Galat veya galatimeşhur: Yaygınlaştığı için yanlışlığına önem verilmeden kullanılagelen söz, deyim, terim, yaygın yanlış.

Şanlıurfa halk kültüründe ve gündelik hayatında önemli işlevler gören bitki ve hayvanların efsanelerdeki görünümünün ele alınacağı bu bölümde hayvanlar ve bitkiler ayrı ayrı değerlendirilecektir.

İnsanlar, tarihin ilk dönemlerinden itibaren hayvanları önceleri besin aracı; onları ehlileştirdikten sonra binek, yük taşıma, tarımda kullanma gibi amaçlar için kullanmıştır. Türkler, yaşadıkları coğrafya ve iklimin özelliklerine göre farklı hayvanlarla etkileşim içinde olmuşlar; canlılıkları ve güçleriyle hayvanları gıpta edilen varlıklar olarak değerlendirmişlerdir. Tarihî süreç içerisinde Türkler, önce “avcı toplum”, daha sonra “çoban toplum” yapısında yaşamış ve buna bağlı olarak göçebe veya yarı göçebe kültür tipini meydana getirmişler, son olarak da yerleşik medeniyete geçip “çiftçi toplumu” haline gelmişlerdir (Türkmen, 2012: 96).

Şanlıurfa, coğrafi özellikleri ve iklimi itibarı ile binlerce yıldır hayvancılığın yapıldığı ve ekonomisi yıllarca hayvancılığa dayanan bir şehir olmuştur. Türkiye İstatistik Kurumunun 2019 yılı verilerine göre ülkemizde illere göre koyun sayısında Şanlıurfa üçüncü sıradadır (URL-3). Bunun yanı sıra keçi, tavuk, at ve büyükbaş hayvan yetiştiriciliği de yörenin geçim kaynakları arasındadır.

Şanlıurfa yöresinden derlediğimiz efsaneler arasında hayvanların ve hayvanlarla ilgili efsanelerin büyük bir yekûn tuttuğu görülmüştür. Efsanelerde ekonomik, gündelik veya kültürel hayatın herhangi bir aşamasında karşımıza çıkan hayvanları şöyle değerlendirmek mümkündür:

Şanlıurfa efsanelerinde kendisine en çok yer bulan hayvanların başında at gelmektedir. Geçmişte en önemli ulaşım vasıtası olarak kullanılan at, hayvancılığa bağlı göçebe bir toplum olan Kürtlerde ve yöre efsanelerinde de bu hususiyetiyle karşımıza çıkmaktadır. Şanlıurfa'nın kırsal kesimlerinde, motorlu araçların halk arasında henüz yaygınlaşmadığı 1980'li yıllara kadar ağaların ve varlıklı kimselerin Arap atı sahibi olmaları mümkündür. Nitekim derlediğimiz efsaneler arasında atların cinsi (abiyye, muhtekiyye, küheyla, saklavî, hamdanî) ve soyunu konu edinen efsaneler mevcuttur. Bunların dışındaki efsanelerde at, yük ve nakil vasıtası göreviyle karşımıza çıkmaktadır.

Şanlıurfa efsanelerinde kendisine en çok yer bulan bir diğer hayvan da koyundur. Yöre ikliminin koyun yetiştiriciliğine uygun olması; koyunun eti, sütü, derisi ve yünüyle çeşitli faydalarının olması ve bakımının kolay olması gibi özelliklerinden ötürü koyun kırsal kesimlerdeki her ailenin geçim kaynağıdır. Ayrıca İslam dinindeki kurban ritüeli ve buna dair tasavvurlarda koçun kurban edilmesi de sembolik olarak koyun yetiştiriciliğini teşvik eden inanışlardandır. Derlediğimiz birçok efsanede koyun, yöredeki ekonomik ve gündelik geçimin bir kaynağı olarak anlatılmıştır. Efsane derlediğimiz kaynak kişiler arasında çobanların çok olması ve anlatı geleneğinin çobanların bir araya geldiği sosyal ortamlarda daha yoğun olması, bu mesleğin öznesi olan bu hayvanın efsanelerde çokça geçmesinin bir diğer nedenidir.

Şanlıurfa efsanelerinde çeşitli özellikleriyle en çok geçen hayvanlardan biri de yılanıdır. Yılan, ilkel dönemlerden günümüze insanların inançlarının ve yaşamlarının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Dünyanın çeşitli yerlerinde kimi zaman kutsal sayılmış kimi zaman korku ve kötülüğün kaynağı olarak görülmüş kimi zaman da mitoslarda tanrı şeklinde yer almış ya da gücün simgesi olmuştur (Çıblak, 2007: 192).

Şanlıurfa'nın sıcak iklimi ve coğrafi şekillerinden ötürü yaz aylarında yılan popülasyonu yüksektir. Özellikle tarım alanlarında ve hayvancılığın yapıldığı geniş düzlüklerde yaşayan yılanlar, zehirli olmaları sebebiyle insanların pek de karşılaşmak istemediği hayvanlardır. Bu özelliğine rağmen derlediğimiz efsanelerde yılan kimi zaman olumlu ama genellikle olumsuz özellikleriyle karşımıza çıkar. Örneğin 19 no'lu “Dünyanın Yaratılması

Efsanesi”ne göre de Allah, Âdem ile Havva için yeryüzünden önce başka bir dünya yaratır. Ancak mar-i kaşan adlı büyük bir dağ yılanı çocuklarına aman vermez. Bunun üzerine Allah, yeryüzünü yaratır. Yılanın lanetlenme sebebini anlatan ve günaha düşürücü özelliğini konu edinen 20 no’lu “Yılan Efsanesi”ne göre şeytan yılan kılığına girip Âdem ve Havva’ya yasaklı elmayı yedirmiştir.

Şanlıurfa efsanelerinde karşılaşılan diğer iki önemli hayvan kelaynak ve balıktır. Şanlıurfa’nın Birecik ilçesinin doğal yaşam alanları olduğu kelaynaklar, son yıllarda koruma altına alınmış ve bu ilçeye anılır olmuştur. Yörede, kelaynaklar etrafında teşekkül eden efsaneler de anlatılmaktadır. Halk arasında Hz. İbrahim’in ateşe atılması sonucu oluştuğuna inanılan Balıklıgöl’deki balıkların kutsal olduğunu inanılır. Derlediğimiz efsaneler arasında bu balıkların kutsallığını örnekleyen 21 no’lu efsane anlatılmaktadır.

Yukarıda Şanlıurfa’nın gündelik ve sosyokültürel hayatının unsurları olan bazı hayvanların efsanelere yansımaları örneklendirilmiştir. Bu hayvanların dışında sinek, öküz, ceylan, aslan, güvercin, şahin, katır, kertenkele, karınca, deve, serçe, gece kuşu, kırlangıç, inek, yusuftutan gibi hayvanlar da efsanelerde geçmektedir.

Şanlıurfa’daki iklim özelliklerinden dolayı yörede büyük bir bitki ve ağaç çeşitliliğinden söz etmek mümkün değildir. Derleme yapılan süre içinde yöredeki köy ve kasabaların en yeşil bölgelerinin okul ve cami bahçeleri olduğu tarafımızdan gözlemlenmiştir. Bunların dışında tahıl tarımının yapıldığı geniş ovalarda gölgelenmek için dahi nadiren ağaca rastlanmıştır. Bu durumun oluşmasında geçmişte sulama imkânlarının olmaması ve iklim önemli bir etken olarak gösterilebilir. Yörede, Birecik ilçesinde yoğun olan zeytin bahçelerini hariç tutarsak, en çok dut ve çam ağacının dikili olduğu söylenebilir. Tahıl ürünü olarak da sulamanın yaygınlaşmaya başladığı 2000’li yıllara kadar buğday hem ekmeğin ham maddesi hem de önemli bir geçim kaynağı olduğundan tarımı yapılan ürünler içerisinde başı çekmekteydi. Buğdayın halk hayatındaki öneminden kaynaklı olduğunu düşündüğümüz ve buğdayın yeryüzünde ilk defa Hz. Âdem ve Hz. Havva tarafından Harran Ovası’na ekilişini ve yaygınlaşmasını anlatan 23 no’lu efsane bu bağlamda üzerinde durulması gereken örneklerdir.

Derlediğimiz efsanelerde geçen bazı ağaç ve bitkiler şekil değiştirme sonucu oluşmuş ve bu yolla kalıcı hale gelmişlerdir. Örneğin 24 no’lu “Nergis Efsanesi”nde nergis çiçeği, önceden bir insandır. Nergis adlı bu efsane kahramanının öldüğü yerde çıkan çiçek, ölen kişi olarak tasavvur edilmiş ve bu kişinin adı çiçeğe verilmiştir.

Efsanelerdeki birtakım ağaçlar bazı dini kişiliklerle ilişkilendirilerek, kutsanarak veya olumsuzlanarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda iğde ağacı (25 no’lu efsane) Hz. İbrahim’in atılacağı ateşe gönüllü bir şekilde odun verdiğinden bedduaya uğrar.

Yukarıda verdiğimiz örneklerde görüleceği üzere Şanlıurfa’da derlediğimiz efsanelerde yöre ikliminde hâkim olan bitki ve ağaçların efsanelerde de yer aldığı görülmektedir.

2.4. Mutfak Kültürü

Mutfak kültürü; beslenmeyi sağlayan yiyecek ve içecek türleri ile bunların hazırlanma, pişirilme, saklanma ve tüketilme sürecini; buna bağlı mekân ve ekipmanı; yeme-içme geleneği ile bu çerçevede gelişen inanış ve uygulamalardan oluşan bütünlüğü ifade eder. Türkiye’nin mutfak kültüründeki çeşitliliğin oluşmasında coğrafi konumunun yanı sıra, tarihî süreç içerisinde Anadolu’da kurulan uygarlıkların mutfakları ile Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin yeme-içme kültürüne getirdiği yeni açılımların etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca yerel mutfakların özgün etkileri de bu zenginliğin içerisinde değerlendirilebilir (Artun, 2012: 419). Türk mutfak kültürünün nitelikleri ele alınırken şu noktalar göz önünde bulundurulmalıdır:

- Göçebelik ve tarımsal ekonomik yapı, Türk yemeklerini etkilemiştir.
- Ailelerin sosyoekonomik düzeylerine göre yemeklerde genellikle bir farklılaşma görülür.
- Yemek kültürleri bakımından başka kültürlerden etkilenme ve başka kültürleri etkileme söz konusudur (Tezcan, 2000: 21).

Yiyecek ve içecek gibi gıda maddeleri ile mutfak araç ve gereçleri, insanların yaşadıkları tarihî, coğrafi, ekolojik ve kültürel süreçlere göre değişim göstermiştir. Bu itibarla toplumların sosyokültürel ve sosyoekonomik yapılarının coğrafya ile bütünleşerek mahallî mutfakları şekillendirdiği söylenebilir. Şanlıurfa mutfağı da sayılan unsurların etkisiyle ve bünyesindeki farklı etnik ve dinî grupların katkısıyla bir terkip oluşturmuş, Güneydoğu mutfağının özgün ve zengin bir bölümünü teşkil etmiştir.

Şanlıurfa efsanelerinde mutfak kültürünün yansımalarını örneklemeye geçmeden önce Şanlıurfa yöresinde yemek ve yemeğin sosyokültürel önemine değinmek yerinde olacaktır. Zira mutfak ve yemek kültürünü salt beslenme ve karın doyurma özelinde ele aldığımızda bu durumun yemeğin toplumsal fonksiyonlarını ve kolektif tasavvurdaki yerini görmemize engel olacağı düşünülmektedir.

Arkaik tasavvura göre yemek ve içmek aynı ölçüde karmaşık süreçlerdir. Bir şeyleri midesine indiren bir insan hem yediklerine hâkim olur hem de onların eline düşer (Schivelbusch, 2000: 162). Şanlıurfa'da, İslam dininin yiyecek ve içecekleri helal-haram şeklinde kategorize etmesinden kaynaklı olarak yenilen haram bir lokmanın insan vücudunda kırk gün kalacağı inancı vardır. Yörede misafir ağırlayıp yemek ikramı ile toplu yemekler, dinsel ve toplumsal dayanışmanın göstergelerindedir. Bu bağlamda aileler veya aşiretler arasında bir husumetin bitirilmesi topluca yenilen "barış yemeği" ile kutlanıp ilan edilir. Yine günümüzde aşiretten küçük akraba topluluklarının sadece erkeklerinin katıldığı haftalık dönüşümlü yemekler de duygusal birlik ve akrabalık bağlarını kuvvetlendirmesi açısından ayrı bir öneme sahiptir.

Şanlıurfa mutfağı etnik çeşitliliğe bağlı olarak çok zengin olmasına rağmen yöreyi çağrıştıran sembolik yemeklerin başında çığköfte ve lahmacun gelmektedir. Çığköfte, dar katımlı sohbet toplantılarının vazgeçilmeziyken; lahmacun düğün, sünnet, taziye gibi geniş katımlı merasimlerde yapılan bir yemektir. Ancak mahallî yemeklerin ulusal pazarda nesneleşmesi gıdaların sektörel niteliğini de ön plana çıkarmıştır. Bu bağlamda Şanlıurfa'nın Adıyaman ile çığköfteyi, Gaziantep ile lahmacunu sahiplenme yarışı devam etmektedir.

Mutfak kültürü, sözlü halk anlatıları içerisinde gündelik hayatın bir parçası olarak kendine yer bulmuştur. Yukarıda ifade ettiğimiz üzere, Şanlıurfa mutfağı açısından çok zengin bir görünüm arz etmesine rağmen bu zenginliğin efsanelere aynı oranda yansıdığını söylemek mümkün değildir. Derlediğimiz efsaneler arasında bulunan 26 no'lu efsane, çığköftenin ilk defa nasıl yapıldığını anlatması bakımından dikkate değerdir. Bu efsaneye göre Hz. İbrahim'i ateşe atmaya niyetlenen Nemrut, büyük bir ateş yakar ve yörede bunun dışında ateş yakılmasını yasaklar. O günlerde yeni evli bir delikanlı avladığı ceylanı yemek yapması için eşine getirir. Ancak ateş yakmak yasaklandığından evin hanımı bu ceylanın etini taşa dövüp yumuşatır ve çeşitli baharatlarla karıştırarak çığköfteyi hazırlar.

Şanlıurfa'nın şehir kültürü, yemek çeşidi ve yemeklerde kullanılan malzemenin türleri bakımından zengindir. Örneğin kesilen bir hayvanın etinden kavurma, kellesinden kellepaça, bağırsağından bumar, karnından karın dolması, dalağından dalak dolması, ciğerinden ciğer kebabı, iç yağından lıklık, derisinden de post veya tuluk yapılmaktadır. Ancak kırsal kesimlerde bu durumdan bahsetmek mümkün değildir. Köylerde eve gelen

misafirlere kurban kesmek âdetten olmakla beraber kesilen kurbanın etinden yapılan yemeklerde çeşitlilik söz konusu değildir. Derlediğimiz efsaneler içerisinde 16 no'lu efsanede bir tepeden toplanan otlar pişirilerek yemek yapılır.

Şanlıurfa mutfağı, sosyoekonomik ve sosyokültürel unsurların etkisiyle şekillenen zengin bir mutfaktır. Bu zenginlik özellikle şehir merkezinde farklı etnik gruplar ile tarihî dönem içerisinde yörede yaşamış Ermeniler ve Yahudiler gibi azınlıkların da katkısıyla bir terkip oluşturmuştur. Fakat bu zenginliğin yöre efsanelerine aynı oranda yansıdığını söylemek mümkün değildir.

2.5. Mekânlar ve Yapılar

Mekânlar ve yapılar, toplumların tarihî süreç içerisindeki tüm etkinlikleri sonucu meydana gelen ve toplumların yapısal özelliklerini yansıtan konut, sokak, meydan, şehirsiz alan öğelerinin oluşturduğu bütün "kültürel çevre"yi oluşturmakla beraber; toplumu oluşturan bireylerin sosyal yaşantılarına, dünya görüşlerine, davranış örüntülerine, dini inançlarına bağlı olarak belli bir birikimi ve oluşumu da yansıtmaktadır (Erez, 2003: 28). Bu itibarla mekânlar, kültürün üretildiği, nakledildiği, sürdürülebilir kılındığı ve bu yolla korunduğu alanların başında gelmektedir.

Bir kentin mekânları ve yapıları; şahıs, olay veya tarihle ilişkilendirilerek kolektif bellekte yaşatılır. Şanlıurfa'da yaşayanlar için peygamber anlatılarına konu olan mekânlar, veli veya şeyhlerin türbeleri simgesel birer anlam taşır. Hafıza mekânı (Nora, 2006) olarak değerlendirebileceğimiz bu mekânlar, genelde dinî kimlikle simgeleşmekte ve yöre halkı tarafından sık sık ziyaret edilmektedir. Toplum için işlevsel özellikleriyle ön plana çıkan yapılar, mekânlar ve diğer mimari öğeler, görsel kodlamının da birer parçasıdır. Her şehirde olduğu gibi Şanlıurfa'nın da imgesi durumuna gelmiş mekânlar ve mimari yapılar mevcuttur.

Şanlıurfa efsanelerinde insanlar, yakın çevrelerinden başlamak üzere mekânlara çeşitli anlamlar yüklemişlerdir. Bu anlamların başında kutsallık gelmektedir. Bir yapının veya mekânın kutsal olması, o mekânın sınırlarına girerken madden ve manen temiz olmayı gerektirir. Şanlıurfa efsanelerinde geçen Dergâh (Hz. İbrahim'in makamı), Balıklıgöl (21 no'lu efsane), Eyyub Peygamber Makamı gibi yerler kutsiyetleri itibarı ile insanların abdestli olarak gittikleri mekânların başında gelmektedir.

Yöre efsanelerinde dikkati çeken hususların başında dinî mekân ve yapıların çokluğu gelmektedir. Önceki bölümlerde şehrin tarihî ve dinî kimliği bağlamında verilen bilgileri destekler mahiyette peygamberler, veliler ve şeyhler etrafında teşekkül eden efsanelerde birçok imgesel mekân veya yapı karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan şehre ait bir imgeye dönüşmesi açısından dikkate değer olanı halk arasında Dergâh olarak da bilinen Hz. İbrahim'in doğduğu mağara ve Balıklıgöl'dür. Hz. Eyyub'un şifa bulduğu su, Hz. Musa ile ilişkilendirilen kuyu da bu bağlamda değerlendirilebilir.

Yörede peygamberler dışında kendilerini halkı irşat etmekle mükellef sayan veli ve şeyhlere ait makamlar, türbeler ve ziyaret yerleri efsanelerde karşımıza çıkan mekânlardır. Gösterdikleri kerametlerin yanı sıra bugün de manevî tasarruflarının devam ettiğine inanılması, bu kişileri ziyaret etmeyi gerekli kılmıştır. Şeyh Hayat-el Harranî, Şeyh Şânî, Hacı Kermo, Şeyh Maksut, Şih Narikey, Şeyh Muhammed, Buharalı Şeyh Muhammed, Şeyh Müslüm ve Koçali Baba gibi sahabe, veli ve şeyhlerin kabirleri, türbeleri, (7, 8, 9, 10, 11, 29 no'lu efsaneler) kabirleri çevresinde oluşan cami ve külliye benzeri yapılar efsanelerde kendilerine yer bulmuştur.

Şanlıurfa'da bulunan tarihî yapı ve mekânlar da efsanelere yansımış, bu yapılar etrafında teşekkül eden birçok efsane tarafımızdan derlenmiştir. Bu yapıların bazıları yörede

anlatılan efsanelerin doğal çevresini oluştururken; bazı yapı ve mekânların kendisi efsanenin konusunu teşkil etmiştir.

Şanlıurfa efsanelerinde gündelik hayat çerçevesinde birçok yapı ve coğrafi mekân da karşımıza çıkmaktadır. Bu yapıların başında suyunun çeşitli hastalıklara iyi geldiğine inanılan kuyular (5 no'lu efsane) başı çekmektedir. Efsanelere yansıyan konak, cami, kale, tepe, mağara, meydan gibi coğrafi yapılar ve mekânlar, kendileriyle bağlantılı anlatı çerçevesinde Şanlıurfa efsanelerinde karşımıza çıkmaktadır. Derlediğimiz efsanelerde geçen mekânların, öncesinde sıradan mekânlar iken efsanenin oluşumu ile birlikte kutsal, uğurlu, uğursuz gibi sıfat ve göndermelerle anılır hale geldiği tespit edilmiştir.

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere Şanlıurfa efsaneleri, yöredeki imgesel yapılar ile tarihî, dinî ve coğrafi mekânları yansıması bakımından zengin bir görünüm arz etmektedir. Yöre insanı için bir değer ve önem taşıyan çeşitli yapılar ve mekânlar, efsaneler yoluyla çoğu zaman kutsallık zırhına büründürülerek karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Şanlıurfa ile özdeşleşmiş ve şehrin imgesi konumuna yükselmiş mekânlar hakkında birçok efsane anlatılmaktadır.

2.6. Peygamberler, Mutasavvıflar, Şeyhler

Temel karakterleri genellikle insan olması sebebiyle efsanelerde dinî ve tarihî kişilere sıkça rastlanır. Efsanelerin beslendiği temel kaynaklardan birinin din olması sebebiyle dinî şahıslar efsanelerin konusunu oluşturmaktadır. Ancak efsanelerde peygamberler ve dinî kişilikler yazılı veya kitabi din öğretisinin dışında halkın hayal ve inanç dünyasındaki halk İslam'ına uygun bir tarzda karşımıza çıkmaktadırlar. İnsanlara bir inancı aşlamak için gönderilen peygamberler veya bu inancın güçlenmesini sağlamak amacıyla irşat faaliyetlerinde bulunan mutasavvıf ve şey Peygamber, Farsçada "haber taşıyan ve elçi" anlamlarına gelir. Dinî terim olarak ise "Allah'ın kulları arasından seçtiği ve vahiyle şereflendirerek emir ve yasaklarını insanlara ulaştırmak üzere görevlendirdiği zat"a peygamber denir (Şentürk, 2003: 106). İslam itikadına göre Kur'an-ı Kerim'de adı geçen yirmi beş peygamber dışında da peygamberler gönderilmiştir. Ancak Kur'an-ı Kerim'de bu peygamberlerin hangi tarihlerde ve hangi topluluklara gönderildiklerine dair detaylı bilgi yoktur. Çünkü Kur'an-ı Kerim peygamberlerin hayatlarına dair hususlarda ayrıntıya girmemiştir. Tevrat ise tahkiyeci anlatımı ile detaylara yer verdiği için peygamberlere dair birçok anlatının İsrailiyat⁴ olduğu endişesi ilahiyatçılar tarafından zaman zaman dile getirilmiştir. Bu anlatılar halk muhayyilesinde zenginleşerek peygamberlerle ilgili birçok efsaneyi doğurmuştur.

Şanlıurfa, birçok peygamberin hayatından somut olan ve somut olmayan kültürel değeri bünyesinde barındıran şehirlerin başında gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de ismi geçen bazı peygamberlerin hayatlarının bir kısmını Şanlıurfa'da geçirdiğine dair şehir kalıntıları, mağara, kuyu (5 no'lu efsane) gibi yapılar ve mekânlar yörede mevcuttur. Bu yapılar ve mekânlar, yörede anlatılan efsanelerle desteklenerek peygamberlerin hayatlarına dair halk muhayyilesinde güçlü bir anlatı geleneğinin oluşmasını sağlamıştır. Bu çerçevede yöreden derlediğimiz efsaneler içerisinde geçen peygamberlerden biri Hz. Âdem'dir. İlk insan ve ilk peygamber olma vasfına paralel olarak Hz. Âdem, derlediğimiz efsanelerde Harran Ovası'nda buğdayı ekerek tarımı başlatan peygamber olarak karşımıza çıkar. İnsanlığın ikinci atası olarak kabul edilen Hz. Nuh ile ilgili efsanelerde ise Tufan hadisesi, buna bağlı olarak hayatın ikinci kez başlaması ve bazı hayvanların aldığı yeni şekil ve özellikler konu edilir. Şanlıurfa'da hakkında en çok efsane anlatılan peygamberlerden biri de Hz. İbrahim'dir. Şanlıurfa'nın imge mekânları olan Balıklıgöl (21 no'lu efsane) ve Hz.

⁴ İsrailiyat: İslâm'a ve özellikle tefsire girmiş Yahudi, Hristiyan ve diğer dinlere ait kültür kalıntılarıyla, dinin gerek lehine ve gerekse aleyhine uydurulup Hz. Peygamber'e (sav) ve sahâbe ve müteakip nesillere izafe edilen her türlü haber.

İbrahim'in doğduğu mağaraya bağlanarak anlatılan efsanelerde Hz. İbrahim'in "cömertlik" vasfı ön plana çıkmaktadır.

Bu peygamberler dışında Şanlıurfa efsanelerinde geçen peygamberler şunlardır: Hz. Cırcıs, Hz. Zülkarneyn, Hz. Yakup, Hz. Eyyub, Hz. Musa, Hz. Şuayb, Hz. İsa ve Hz. Muhammed (s.a.v). Bu peygamberlerden Hz. Cırcıs ölülere diriltmesi, Hz. Zülkarneyn vücut yapısı, Hz. Eyyub sabrı, Hz. İsa şifa vericiliği ve peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v) ölülere diriltmesi gibi özelliklerle efsanelerde karşımıza çıkmaktadır.

Peygamberlerle ilgili efsanelerde dikkat çeken hususların başında peygamberlik vasıflarına halel getirilmeden insani yönlerinin ön plana çıkarılması gelmektedir. Gerek insani ilişkilerde gerekse hayatın diğer aşamalarında cömertlik, dürüstlük, sabır gibi özellikler yönünden peygamberler yöre insanına rol model olarak gösterilir. Peygamberlerin hayatı etrafında teşekkül eden efsanelerde görülen bir diğer özellik de bu efsanelerin kuşlar ve hayvanların değişim ve dönüşümünü izah etmesidir. Bu durum bazen beddua veya cezalandırma şeklinde olduğu gibi dua sonucunda da gerçekleşebilmektedir. Bu bağlamda yörede bazı kuşlar ve hayvanlar efsanelerindeki işlevlerinden ötürü "kutsal" veya "uğursuz" gibi sıfatlarla beraber değerlendirilmiştir. Örneğin 27 no'lu "Katır ve Kertenkele Efsanesi"nde Hz. İbrahim'in ateşe atılması sonucu oluştuğuna inanılan balıklar, kutsal kabul edilmektedir. Hz. İbrahim'in atılacağı ateşe odun taşıyan katır ise lanete uğramış ve uğursuz olarak kabul edilmektedir.

Şanlıurfa efsanelerinde halkı irşat etme, keramet gösterme, dini anlatma gibi hususiyetlerinin yanı sıra zaman zaman cihat anlayışı çerçevesinde savaşa da katılan "şeyh" ve "mutasavvıf"larla ilgili birçok efsane de anlatılmaktadır. Bu iki kavramın terimsel boyutunu tartışmak bu çalışmanın kapsamı ve hedefi dışından olduğundan bu kavramların halk nezdinde karşıladığı manaya değinmek yerinde olacaktır.

Halk kültüründe mutasavvıf, hayatını tasavvufun ölçüleri içerisinde yaşayıp bu yolla insanlara İslam'ı aşılama çabasına çalışan ve daha çok Orta Asya'dan geldiği düşünülen kişiler için kullanılmıştır. Şeyh veya yörede zaman zaman kullanıldığı şekliyle şih, sözlükte "Tarikat kurucusu, bir tarikatta en yüksek dereceye ulaşmış olan kimse." (URL-2). "Tasavvufta bir tekke veya zaviyede reislik edip müritleri bulunan kişi, pîr, mürşid."(Pala, 2002: 443-444), "Bir tarikata intisab ederek seyr u sülükünü tamamlayan ve şeriat, tarikat, hakikat ilimlerinde yüksek dereceye ulaşan kimse."(Kara, 1995: 16) şeklinde tanımlanmıştır. Veli ise "Dost, yâr, sevgili, eren, ermiş. Hakk'ın dostu ve sevgili kulu. Velinin çoğulu evliyadır." (Uludağ, 2005: 379) şeklinde tarif edilmiştir. Şanlıurfa yöresinde de şeyh, nesebi veya postunda oturduğu tarikat sebebiyle kendisine birtakım olağanüstülükler izafe edilen benzer bir tipolojiye karşılık kullanılmaktadır. Daha çok Arap ve Kürt din önderleri için kullanılan bu kavram, veli kültü çerçevesinde değerlendirildiğinde silsile yoluyla ailenin ve ataların kutsanmasına dayanır. Mutasavvıf ve şeyh kavramları arasındaki kitabi farkları bir kenara bırakırsak her iki tipin dini yaşama, ilim ve sohbet yoluyla yayma, talebe-mürit yetiştirme ve fevkalade güçlere sahip olma gibi hususiyetler yönünden toplum tarafından sayılıp sevildiği söylenebilir.

Şanlıurfa efsanelerinde geçen mutasavvıflar ve şeyhler, gösterdikleri kerametler ve fevkalade halleriyle karşımıza çıkarlar. Örneğin Şâzeli Şeyhi Ali Dede karşısında oturan IV. Murat'ın düşüncelerini okur, Dede Osman Veli Hazretleri de müridinin kalbinden geçenleri anlar. Şeyh Maksut'un sıradan bir asker için ettiği dua kısa sürede tahakkuk eder, Şeyh Hayat-el Harranî kendisine itiraz eden mimara mana âleminde Kâbe'yi gösterir. Bazı şeyhler, gösterdikleri kerametlerinin yanı sıra hastalıkları sağaltma ve iyileştirici güçleriyle de efsanelerde kendilerine yer bulurlar. Örneğin Şeyh Müslüm'ün (8 no'lu efsane) türbesinin korkuluklarına bağlanan bir akıl hastası sabah iyileşmiş olarak oradan

ayrılır. Yine cilt hastalıklarına yakalanan kişiler, Buharalı Şeyh Mehmet Efendi'nin (11 no'lu efsane) kabrinden aldıkları ve vücutlarına sürdükleri toprakla sıhhat bulur.

Peygamberler, mutasavvıflar, veliler ve şeyhler etrafında teşekkül eden efsanelerdeki inanç motiflerinin kaynağını dörde ayırmak mümkündür. Ocak (2002: 113-227) bu motifleri "eski Türk inançları kaynaklı motifler", "Şamanizm kaynaklı inanç motifleri", "Uzak Doğu ve İran dinleri kaynaklı motifler", "Kitab-ı Mukaddes kaynaklı inanç motifleri" şeklinde sınıflandırmıştır. Çalışmamızda bu sınıflandırmadan hareketle Şanlıurfa efsanelerindeki inanç motifleri aşağıdaki şekilde örneklendirilmiştir:

- Eski Türk İnançları Kaynaklı Motifler: Şanlıurfa efsanelerinde karşımıza çıkan eski Türk inanışları kaynaklı motiflerden en önemlisi ağaç kültürüdür. Yeryüzündeki en yaygın kültürlerden biri olan ağaç kültürü (Ocak, 2002: 129) genellikle bir veli, dağ ve su unsuruyla ilişkilendirilerek kült konusu olur. Şanlıurfa'nın Hilvan ilçesinden derlenen "Bedir Dikme (Hacı Kermo) Efsanesi" (7 no'lu efsane) bu ağaç kültürü çerçevesinde değerlendirilebilir. Efsaneye göre büyük bir veli olduğu anlaşılan Bedir, halktan kaçarak dağdaki mağaraya kadar gelir. Fakat insanlar onun peşini bırakmaz. Bunun üzerine dağdaki mağaranın önüne asasını saplar ve mağaranın içine girer. Asası biraz sonra yemyeşil bir ağaca dönüşür, mağaranın ağzını kapatır ve Bedir de ortadan kaybolur. O tarihten sonra bu dağda bulunan ağaç, Bedir'in makamı olarak ziyaret edilmeye başlanır.

- Şamanizm Kaynaklı İnanç Motifleri: Şanlıurfa efsanelerinde Şamanizm kaynaklı olduğu düşünülen inanç motiflerinden biri hastaları iyileştirmektir. Hristiyanlığa dair anlatılarda da karşımıza çıkmasına rağmen hastaları iyileştirmenin Şamanların en temel görevlerinden biri olduğu (Bayat, 2010: 21-169) bilinmektedir. Bu bağlamda Buharalı Şeyh Mehmet Efendi Efsanesi'nde (11 no'lu efsane) ise şeyhin mezarına yaptığı saygısızlıktan ötürü vücudu kapkara kesilen adam, pişman olur ve şeyhin mezarındaki toprağı vücuduna sürerek şifa bulur. Bu efsanede ölmüş olsa bile bir velinin hastaları iyileştirebilme gücünün devam ettiği görülmektedir.

Şamanların önemli vazifelerinde biri de gelecekte haber vermektir (Ocak, 2002:150). Şanlıurfa yöresinden derlenen "Şeyh Müslüm Efsanesi"nde (10 no'lu efsane) oğlu gâvurlar tarafından kaçırılan Şeyh Müslüm, oğlunun bayramda eve geleceğini söyler ve bayramda oğlu eve gelir.

Şanlıurfa efsaneleri arasında Şamanizm kökenli olduğunu düşündüğümüz bir motif de tabiat kuvvetlerine hâkim olma motifidir (Ocak, 2002: 162). Türkler arasında İslamiyet'ten önce de var olan bu motifin en bariz örneği "yada taşı"dır. Bu motif Şanlıurfa'dan derlenen "Dede Osman Avni Efsanesi"nde (28 no'lu efsane) karşımıza çıkmaktadır. Efsaneye göre içinde bulunduğu gemi alabora olmak üzere olan bir Ermeni, tanıdığı bütün velileri yardıma çağırır ancak hiçbiri yardıma gelmez. Gemi tam alabora olmak üzereyken, kendisi Müslüman olmamasına rağmen, Urfa'da yaşadığını bildiği Dede Efendi'yi imdada çağırır. Bunun üzerine deniz sakinleşir, gemi batmaktan kurtulur.

Şanlıurfa efsanelerinde tespit ettiğimiz Şamanizm kökenli motiflerden biri de ateşe hükmetme veya ateşi tesirsiz bırakma motifidir (İzgi, 2012: 33). Yöreden derlenen "Şih Narıkey Efsanesi" (29 no'lu efsane) adlı efsanede bir fırıncı, Birecik ilçesinde yaşayan Şih Narıkey'in Allah'ın veli bir kulu olduğuna inanmaz. Şih Narıkey, bir gün fırıncının gözleri önünde fırıncının çırağını da yanına alarak fırının içine kendini atar. Bir müddet sonra çırak çıkar fakat vücudunda en ufak bir yanık dahi yoktur. Fırıncı, çıraktan sonra fırından çıkan Şih Narıkey'in de aynı şekilde çıktığını görünce ondan af diler.

- Uzak Doğu ve İran Dinleri Kaynaklı Motifler: Şanlıurfa efsanelerinde Uzak Doğu ve İran kaynaklı olduğu düşünülen inanç motifi (Çağatay, 1956: 153-177) Türkçede donuna girmek deyimiyle de ifade edilen "don değiştirme" motifidir. Genelde bir hayvanın,

özellikle de kuş cinsinden bir hayvanın, şekline girmek Türk halk anlatılarında geçen yaygın bir motiftir. Bu bağlamda Şanlıurfa yöresinden derlenen efsanelerde don değiştirme motifine dair en dikkat çekici örnek “Hz. Ali Efsanesi”dir (30 no’lu efsane). Bu efsaneye göre Allah, Hz. Ali’yi sınamak için Cebrail ve Mikail’i görevlendirir. Cebrail güvercin donunda, Mikail de şahin donunda Hz. Ali’yi ziyaret ederler. Gelişen olaylardan sonra melekler Hz. Ali’ye kendilerinin Allah tarafından görevlendirildiklerini ve kendisini sınamak için geldiklerini ifade ederler. Bu efsane, meleklerin don değiştirmenin en yaygın şekli olan kuş donuna girmesi ve efsanenin sonunda eski hallerine dönmelerini örneklemesi açısından dikkate değerdir.

- Kitab-ı Mukaddes Kaynaklı İnanç Motifleri: Çalışmamızın bu bölümünde kısaca temas edildiği üzere İslam terminolojisinde İsrailiyat olarak adlandırılan ve İslamiyet öncesi anlatıların şahıs ve yer ismi değiştirilerek uyarlanması olan bu durum, Şanlıurfa efsanelerinde de karşımıza çıkmaktadır. Şanlıurfa’nın İslam öncesi dinlerin hüküm sürdüğü bir coğrafya olması ve İsrailiyat’a konu olan Hz. Yakup, Hz. Musa, Hz. İsa gibi peygamberlerin bu coğrafyada yaşaması bu durumu destekler mahiyettedir. Bu çerçevede kaynağını Kitab-ı Mukaddes’ten aldığı düşünülen (Ocak, 2002: 253-277) ve Şanlıurfa efsanelerinde geçen motiflere şu örnekler verilebilir:

Yöre efsanelerinde geçen ve Kitab-ı Mukaddes kaynaklı olduğu düşünülen motiflerden biri “halka felaket musallat etmek”tir. Yörede anlatılan “Şeyh Müslüm Efsanesi (II)”nde (9 no’lu efsane) Şeyh Müslüm, kendisine ve talebelerine zarar vermek niyetiyle kendilerine yönelen düşmanlarını bir toz bulutu içinde bırakır. Kitab-ı Mukaddes kaynaklı olduğu düşünülen motiflerden biri de “az yiyecek çok kişiyi doyurma” motifidir. Bu bağlamda yörede anlatılan “Tıfındır Tepesi Efsanesi”ne (16 no’lu efsane) göre İslam ordusu Bizans ile yaptığı bir savaşı kazanır ancak ordunun işesi biter. Bunun üzerine ordu komutanı İyad bin Ganem, Urfa sınırları içerisinde bulunan Tıfındır tepesinin otlarını askerlere toplatır ve pişirtir. İki kazan tutan bu otlar piştikçe artar ve bütün orduyu doyurur.

Şanlıurfa Efsaneleri arasında geçen ve Kitab-ı Mukaddes kaynaklı olduğu düşünülen motiflerden biri de “kuru odunu ağaç haline getirme” motifidir. Bu motifi örnekleyen efsane ise “Katil Efsanesi”dir (31 no’lu efsane). Efsaneye göre kırk kişinin katili, yaptığı günahlardan ötürü pişman olur ve bir melleye başvurarak Allah katında affedilip affedilmeyeceğini anlamak ister. Melle ise bu kişinin affedilmesini yanmış bir odun parçasının toprağa dikilip yeniden yeşermesi kadar zor görür. Katil, yanmış bir odun parçasını mezarlığa götürüp toprağa diker. Bu arada mezarlığa yeni defnedilmiş bir kıza tecavüze yeltenen başka birini de öldürür. Sabah melle ile mezarlığa geldiklerinde katilin akşam toprağa diktiği odunun yeşerdiği görülür. Kuru odunu ağaç haline getirme motifinin Hristiyan geleneklerinden kaynaklandığını Taberî de aktarmaktadır (Ocak, 2002: 272-273).

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere Şanlıurfa efsanelerinde geçen inanç motiflerinden bazılarının İslamiyet öncesi dönemin bakiyesi olduğu düşünülmektedir. Bu motifler içerisinde Şamanizm ve Kitab-ı Mukaddes kaynaklı motiflerin çokluğu dikkatimizi çeken bir husustur. Kitab-ı Mukaddes kaynaklı motiflerin varlık sebebi olarak Şanlıurfa’nın uzun bir dönem Hristiyanlığın hüküm sürdüğü bir coğrafya olması ve İslamiyet öncesinde Hz. Yakup, Hz. Musa, Hz. İsa gibi peygamberlerin bu bölgede yaşaması veya bu bölgeyle ilişkili olması olarak değerlendirilebilir. Şamanizm kökenli inanç motiflerinin temelinde ise Anadolu’nun Türkleşmesi döneminde yöreye yerleşen ve günümüzde yöre sosyolojisinin şartları sonucunda Kürtleşen Döğer, Beydilli, Karakeçili gibi Türkmen aşiretlerinin varlıkları ve bu aşiretlerin kırsal kesimdeki yaşamlarını devam ettirmeleri neden olarak gösterilebilir. Şamanizm kökenli motifleri bu aşiretler aracılığıyla bölgeye getirildiği söylenebilir.

Şanlıurfa'daki şeyhler ve mutasavvıflar etrafında teşekkül eden efsane örneklerini çoğaltmak mümkündür. Önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere yörede hüküm süren muhafazakâr hayatın temel nedenlerinden biri de şeyhler ve mutasavvıflar ile onların etrafında teşekkül eden anlatılardır. Halk İslamı'nın vazgeçilmez unsuru olan "veli kültü" anlayışı Şanlıurfa'da canlı bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Bu inanışın toplum içinde yayılması için dilden dile dolaşan efsanelerde de veli kültürünün çeşitli yansımalarını görmek mümkündür.

Sonuç

Bir toplumun kültürel yapısını o toplumun ürettiği yazılı ve sözlü ürünlerden tespit etmek mümkündür. Yaratıldıkları toplumun dili, dini, tarihi, kültürü ve hayat felsefesi hakkında dinleyenlere fikir veren sözlü halk anlatılarının başında efsaneler gelmektedir. İnceleme alanımız olan Şanlıurfa'dan derlediğimiz efsanelerde de yöre kültürünün izlerini görmek mümkündür.

Şanlıurfa efsanelerinde yöre insanının gündelik hayatı çerçevesindeki yaşam tarzı, davranışları ve uğraş alanları tespit edilebilmektedir. Yöre insanının kendini tanımlarken kullandığı referanslardan biri olan aşiret mensubiyeti, sosyal ve ekonomik birçok ilişkide kendini göstermektedir. Günümüzde azalmakla beraber bazı köylerde devam eden ağalık sisteminin yansımaları da efsanelerde görülmektedir.

Yöre efsanelerinde adlar ve adlandırmalarla ilgili dikkati çeken husus, Şanlıurfa'daki etnik çeşitliliğin efsanelere de benzer oranda yansıdığıdır. Efsanelerde Türk kültürünün çeşitli hususiyetlerinin yanı sıra, yöredeki nüfusun büyük bir kısmını oluşturan Kürtler ve Arapların dilleriyle yapılan birçok adlandırma efsanelerde karşımıza çıkmaktadır. Farklı etnik grupların bir arada yaşadığı şehir merkezinde ise adlar ve adlandırmalar, Türkçenin Urfa yöresine özgü ve Urfa ağzı diyebileceğimiz yörenin ağız özelliklerine göre yapılmıştır.

Derlediğimiz efsaneler içerisinde insanların dışında hayvanlar ve bitkiler birçok efsanede çeşitli özellikleriyle kendilerine yer bulmuştur. Yörenin sosyokültürel ve sosyoekonomik şartlarına paralel olarak efsanelerde en çok at, koyun, yılan, balık, kelaynak gibi hayvanlar ile nergis, gül, kenger, arpa, iğde, devedikenı gibi bitki ve ağaçlar karşımıza çıkmaktadır. Efsanelerde geçen hayvanlar ve bitkiler, yörenin iklim şartları ve coğrafi özelliklerine uygun çeşitliliktedir. Ayrıca bu bitki ve hayvanların peygamberler mutasavvıflar ve şeyhlerle ilgili çeşitli olaylar bağlamında efsanelere konu olduğu görülmektedir.

Şanlıurfa'nın en önemli sosyokültürel özelliklerinden biri de mutfak kültürüdür. Ancak mutfak kültürünün aynı ölçü ve zenginlikte yöre efsanelerine yansımadağı tespit edilmiştir. Derlediğimiz efsanelerde yörenin iklim özelliklerine göre mutfak kültürüne yansıyan çeşitli gıda maddeleri ile anlamı ve önemi açısından yemek olgusunun kendisine yer bulduğu söylenebilir. Şanlıurfa yöresinde yemek, fizyolojik bir ihtiyacın ötesinde toplumsal yaşamın merkezinde ve göstergesel anlamlarla yüklü bir etkinliktir. Bayram, mevlit ve iftar yemeği gibi dinsel; evlilik, sünnet törenlerinde yapılan kültürel ve toplumsal; seçim ve seçim propagandası dönemlerinde toplu olarak yenen yemekler de siyasal olarak birtakım dayanışma pratiklerini içerir. Bu bağlamda toplumsal dayanışmanın ve duygusal bir aradalığın göstergelerinden biri olan toplu yemek, efsanelerde de bu işlevi ile karşımıza çıkmaktadır.

Mekânlar ve yapılar, yöre efsanelerinin etraflarında teşekkül ettiği yerler olmaları ve bu mekânlar veya yapılarla ilişkilendirilen şahsiyetleri çağrıştırmamasından ötürü birçok efsanenin ana veya tamamlayıcı unsurudur. Bu yapılardan bazıları tarihî süreç içerisinde kutsallık zırhına bürünerek birer imgesel mekâna dönüşmüştür. Ayrıca Şanlıurfa'nın "Peygamberler Şehri" olarak adlandırılmasına sebep olan peygamberler tarihi dönemine dek uzanan geçmişi ve şehirdeki muhafazakâr hayatın etkenlerinden olan mutasavvıflar ve

şeyhler de gerek efsanelerin temel karakterleri olmaları bakımından gerekse de kendileriyle ilişkilendirilen mekân ve yapılardan dolayı yörede anlatılan birçok efsanenin konusudur.

Şanlıurfa yöresinden derlenen efsaneler bütüncül bir gözle değerlendirildiğinde yöredeki sosyokültürel yapının bu efsanelere büyük oranda yansıdığı ve yöre efsanelerini farklı kıldığı görülecektir.

Efsane Metinleri

1. Zılan ve Mılan Efsanesi

Binlerce sene önce göç ederek Urfa'ya gelen bir ailenin yanında yemek için hiçbir şey kalmaz. Aile açlıktan ölmek üzeredir. Bu ailenin iki oğlu vardır. Birinin adı "Mıl" diğerrinin adı da "Zıl"dır. Bu iki kardeş yiyecek bulmak için ava çıkarlar. Fakat şiddetli bir kar yağış tipi çıkınca bunlar yönlerini kaybederler. Kar ve tipi yedi gün sürer, aile çocuklarının hayatından ümidini keser. Kardeşler ise atlarını kesip iç organlarını çıkararak atın karnında kendilerini soğuktan korurlar. Tipiden sonra ailelerini ararlar, fakat bir türlü bulamazlar. İkiye ayrılıp farklı yönlere giderek ailelerini aramaya karar verirler. Bu kardeşlerden Van-Ağrı istikâmetine giden kardeş Zılan kolunu, Viranşehir-Mardin hattına giden kardeşin ise Mılan kolunu oluşturduğuna inanılır (KK-1).

2. Demezoğulları Efsanesi

Suruç'ta bir adamın ölümünden mesul tutulan Hüseyin, Birecik Kalesi'ne hapsedilir. Hüseyin'in olayla hiçbir ilgisi yoktur, fakat asıl failler onun biraz kafadan eksik olduğunu ve derdini anlatamayacağını düşünerek olayı ona yıkarlar. Mahkeme haksız yere Hüseyin'in idamına karar verir. Kendisine son bir isteği olup olmadığı sorulunca Birecik Kalesi içinde son bir kez atına binmek istediğini söyler. Son isteği olunca kale komutanı buna razı olur.

Kalenin bir tarafına askerler geçer, diğer tarafı zaten uçurumdur. Hüseyin atını uçuruma mahmuzlayınca uçurumdan atı düşer, kendisi havada uçarak Fırat'a düşer ve yüzerek karşıya geçer. Kale komutanı ve askerler bu durumu görünce adamın ermiş olduğunu düşünüp peşine düşmezler.

Bu zatın soyundan gelenler bugün de Suruç'ta yaşamaktadır (KK-2).

3. İbrahim Paşa Efsanesi

Sultan Hamid'den sonra İbrahim Paşa, İstanbul'daki parti yöneticilerine isyan eder ve dağa çıkar. Bunun üzerine hükümet, hakkında ölüm fermanı çıkarır ve civardaki bütün aşiret reislerine de bu durum bildirilir. Paşa, hangi aşirete gitse hiçbir aşiret ona yardımcı olmaz. Bir gün dağda sırtını bir taşa dayayıp otururken, taş arkasından yuvarlanır. Diğer taşa sırtını dayayınca o taş da yuvarlanır, onun yaslanmasına izin vermez. Bu defa sırtını büyük bir kayaya dayamaya çalışırken kaya dile gelir ve devletin hakkında ferman çıkardığı kişinin arkasında kimsenin durmayacağını söyler. Gerçekten de İbrahim Paşa Viranşehir'e bağlı Edşan köyünde bağlılarının bir kısmının ihanetinde dolayı yakalanıp öldürülür (KK-3).

4. Bini İcıl Efsanesi

Bini İcıl aşireti Şanlıurfa'da yaşayan Arap aşiretlerinden birinin adıdır. Bu aşirete mensup Casım ve Süveyd adında iki kardeş, tarla meselesinden dolayı bir aile ile hunî⁵ olurlar. Günlerden bir gün hasım aileden birinin gece vakti köylerinden geçeceği haberini alırlar. Bunun üzerine yol üstünde pusuya yatarlar. İki kardeşten Casım tüfikle kanlısına nişan

⁵ Hunî: Kanlı, kan davalı.

alıp silahı ateşler. Fakat silah tutukluk yapar, bir türlü ateş almaz. Bunun üzerine dönüşünü beklemeye karar verirler. Dönüşte bu sefer Süveyd pusuya yatar ama silah yine ateş almaz. Süveyd silahtan umudu kesince kama ile saldırmaya niyetlenir. Abisi Casım bu işi Allah'ın istemediğine hükmeder ve adamı öldürmekten vazgeçerler. Casım ve Süveyd'in adı aşiret arasında yıllarca korkak kardeşler olarak anılsa da merhametin timsali olarak da bilinirler.

Bundan dolayıdır ki bir silah tutukluk yapınca onda bir uğursuzluk olduğuna kanaat getirilir (KK-4).

5. Musa Kuyusu Efsanesi

Günlerden bir gün Hz. Musa, kardeşlerinden birinin Mısırlı bir askerle çekiştiğini görür. Onların arasını bulmaya çalışırken bakar ki asker resmen şer satıyor.⁶ Hz. Musa yanlışlıkla Mısırlı askere bir tokat atar ve asker ölür. Bunun üzerine Mısır'daki Firavun'dan kaçan Hz. Musa, Urfa topraklarında bulunan Soğmatar'a gelir. Burada koyunlarını suvarmak için sıra bekleyen Hz. Şuayb'ın kızlarına rast gelir. Su az olduğu için mübarek asasıyla yere vurunca bugün "Musa Kuyusu" olarak bilinen kuyu oluşur. Kızlar, durumu babalarına anlatırlar. Hz. Şuayb bu kişinin Hz. Musa olduğunu anlar ve kızlarından birisini onunla evlendirir. (KK-5)

6. Samanyolu Efsanesi

Binlerce sene evveli, Urfa'nın köylerinde çok şiddetli bir kış olur. Soğuklar toprağın verimini etkiler, ekinleri don vurur; insanlar ve hayvanlar yiyecek bulmakta zorlanmaya başlar. Fakat bu olayın geçtiği köyün ağasının kileri erzak, samanlığı da saman doludur. Ancak köylülerin ve hayvanların durumu ağanın umurunda bile değildir. Köylüler, ondan hayvanları için birkaç bendeke⁷ saman ister, fakat ağa onları evinden kovar. Bunun üzerine köylüler ağanın samanlığında bir delik açıp kendi ahırlarına saman taşımaya başlarlar. Ancak ne kadar dikkat ederlerse etsinler saman dökülüp ağıllar arasında iz oluşur. Yerler çamur olunca da dökülen samanı toplamak imkânsız hale gelir. Köylüler bu durum karşısında Allah'a yalvarıp: "Allah'ım, sabah gün doğduğunda bu izler görülecek, aybımız ortaya çıkacak. Biz bu kötü işi hayvanlarımız aç kalmasın diye yaptık. Bizi itin, köpeğin diline düşürme! Bizi bu ayıptan, hırsız damgası yemekten sen kurtar!" diye dua ederler. Allah, onların bu mahcup hallerine acır ve dualarını kabul eder. Çıkardığı bir talizokla⁸ dökülen samanları gökyüzüne çıkarır. Böylece geceleri görülen Samanyolu oluşur. Hırsızlar, yaptıkları kötülüğü unutmasın diye de artık geceleri Samanyolu görünmeye başlar. (KK-6)

7. Hacı Kermo (Bedir Dikme) Efsanesi

Bedir, bir ağanın yanında çobandır. Ağası Bedir'in geceleri ahırda fazla zaman geçirdiğini fark eder ve onu takibe başlar. Bedir, geceleri hayvanları ahıra sokmadan soyunarak ağılda yuvarlanır. Niyeti ahırın tabanında hayvanlara zarar verecek bir şeyin olup olmadığını kontrol etmektir. Sabah namazı vaktinde de gusül abdesti alıp namaz kılar. Ağası önce Bedir'i deli zanneder, ama bu durumu görünce onun veli bir kişi olduğuna inanır.

Ağa bir hac döneminde Hacca gider, evi de Bedir'e emanet eder. Ağanın eşi bir gün içli köfte yapar. Eşinin içli köfteyi sevdiğini bildiğinden "Keşke ağa da burada olsaydı da yeseydi!" der. Bedir, içli köfteleri ağaya götürebileceğini söyleyince ağanın eşi buna inanmaz. Ama bir sahana biraz içli köfte koyup Bedir'e verir. O da bu tabakla dışarı çıkıp eli boş bir şekilde döner. Köfteleri ağaya verdiğini söyler, ama evin hanımı buna inanmaz. Bedir'in canı çekti, benden istemeye de utandı, diye düşünür.

⁶ Şer satmak: Belasını aramak.

⁷ Bendeke: Bitkisel tellerden yapılmış, kaba örgülü büyük çuval.

⁸ Talizok: Hortum.

Bir süre sonra ağa hacdan döner. Ağayı yolda karşılamaya gidenlere ağa:

— Beni değil, Bedir'i ziyaret edin; asıl hacı o, der.

Bunun üzerine insanlar Bedir'e doğru koşmaya başlar. Bedir bugün Hilvan'da bulunan bir mağaraya doğru koşar ve cenehini mağaranın girişinde yere saplar. Ceneh bir müddet sonra yeşerip mağaranın ağzını kapatan bir ağaç olur ve Bedir ortadan kaybolur (KK-7).

8. Şeyh Müslüm Efsanesi I

Yöredeki bütün hekimlerin, şeyhlerin tedavi edemediği bir dînoyu⁹ türbeye getirirler. Bu hasta konuşamamakta ve etrafa saldırmaktadır. Öyle ki etrafına zarar vermemesi ve kaçmaması için onu ipe türbenin korkuluklarına bağlarlar. Daha sonra şifa bulması için âdet olduğu üzere onu türbenin içerisinde bir gece geçirmesi için içeriye bağlarlar. Türbenin kapısı hasta üzerine kapatılır. Bir müddet sonra bu hastanın türbenin içinde farklı dillerle konuştuğu duyulur, daha sonra ses kesilir. Sabah olduğunda hasta konuşarak kendisinin dışarı çıkarılmasını ister. Ailesi çocuklarının iyileştiğini görüp çok mutlu olurlar. Ona gece türbede neler olduğunu sorduklarında o:

—Gece tuvalet ihtiyacım geldiğinde nur yüzlü birisi ortaya çıkıp başımı okşadı. Burası tuvalet yapılacak yer değil, suç sende değil seni buraya bağlayanlarda dedi, der (KK-8).

9. Şeyh Müslüm Efsanesi II

Şeyh Müslüm'ün talebe okuttuğu dönem aynı zamanda Haçlı Seferleri dönemidir. Haçlılar, yol üzerinde bulunan Suruç'u konaklama merkezi olarak kullanırlar. Askerler bu merkezin etrafında çevre güvenliği alırlar. Uzaklarda bugünkü Şeyh Müslüm külliyesinin bulunduğu yerde bir yapı ve etrafında insanların olduğunu görürler. Haçlı komutanı birkaç askerini buraya gönderip ne yaptıklarını sorar. Şeyh Müslüm burada talebe yetiştirdiğini, askeri bir amacının olmadığını söyler. Haçlılar onu karargâhlarına davet ederler. Amaçları onu tutuklayıp talebelerini dağıtmaktır. O, askerlere üç gün sonra zaten karargâha geleceğini söyler. Askerler onu almadan döndükleri için komutanlarından azar işitirler. Tekrar onu almak için yola çıkarlar. Talebeleri endişelenip Şeyh Müslüm'e haber verince o:

—Korkmayın, bir sapan taşı atımı mesafesine gelince yine haber verin, der.

Söylediği mesafeye gelince yerden aldığı toprağı onlara doğru serper. Bunun üzerine askerler ve atlar büyük toz ve bulutunun içinde kalırlar ve askerler onu almaktan vazgeçerler. Üç gün sonra İslam ordusu Suruç'a varır, Şeyh Müslüm İslam ordusunun kumandanıyla Haçlı karargâhına girer. Böylece Şeyh Müslüm'ün başka bir kerameti daha ortaya çıkar (KK-9).

10. Şeyh Müslüm Efsanesi III

Şeyh Müslüm hazretlerinin Ni'me (veya Na'me) adlı bir oğlu vardır. Ni'me bir gün Suruç'un köylerinde yaşayan gâvurlar tarafından kaçırılır. Anası haho eder,¹⁰ yakasını yırtar ama şeyh hazretleri çok sakin kalır. Bir arife günü Şeyh Müslüm'ün arvadı¹¹ kocasına "Sen nasıl şeyhsin, oğlum gâvurların elinde; ben nerenin külüne başıma savurayım!" der. Şeyh hazretleri karısına sakin olmasını ve oğlunun bayramda geleceğini söyler. Ama arvadı buna inanmaz.

Şeyh, bayram sabahı iki talebesini o civarda bulunan Telhelmen tepesine gönderir. Talebeleri Ni'me'nin bir aslanın korumasında eve doğru geldiğini görür. Aslan, Şeyh

⁹ Dîno: Zihinsel engelli.

¹⁰ Haho (etmek) çağırarak: İmdat eylemek.

¹¹ Arvat: Avrat.

Müslüm'ün odasına girip ortadan kaybolur. Talebeleri ve arvadı oğlunu getiren aslanın Şeyh Müslüm olduğunu anlarlar (KK-10).

11. Buharalı Şeyh Mehmet Efendi Efsanesi

Buharalı Şeyh Mehmet Efendi, Urfa'da irşatla vazifeli bir Yesevî erenidir. Vefatından sonra kabri kepir bir tarla içerisinde kalır. Tarla sahibi bunu bilmeden tarlasını ekip biçer. Şeyh Efendi, yakın köyde imamlık yapan müritlerinden Abdurrahman Hoca'nın rüyasına girer ve mezarında huzursuz olduğunu ona söyler. Hoca bu durumun şeyhe eziyet verdiğini anlar ve tarla sahibine durumu anlatır. Cenabete taharet, deliye nasihat kar etmezmiş. Tarla sahibi de: "Şeyhlik, diriyken olur; ölüyken olmaz." der ve tarlasını sürmeye devam eder. Bir müddet sonra tarla sahibinin vücudu kapkara kesilir. Nereye gitse çare bulamaz. En son Mehmet Efendi'nin mezarındaki toprağı vücuduna sürünce iyileşir. Daha sonra tarlasına şeyhin türbesini yapar (KK-11).

12. Hz. Nuh ve Cibil Innık Efsanesi

Hz. Nuh, Tufan'dan önce gemi yapımı için ona gider ve bahtiya¹² düştüm, gemi yapmada bana yardım et, senin karnını doyurayım, der. Bir türlü doymayan Cib-el Nıyk bu teklifi kabul eder. Bu, sırf karnı doycak diye madar beygiri¹³ gibi çalışır. Gemi yapım işi bitince Hz. Nuh önüne yemeği koyar ve besmele çekmesini söyler. Cib-el Nıyk "bismillahirrahmanirrahim" deyince çabucak doyar (KK-12).

13. Aynzeliha Gölü Efsanesi

Nemrut, evlatlığı Zeliha'nın Hz İbrahim'in dinine inandığını ve ona mürit olarak bağlandığını duyunca deliye döner, kızını zindana attırır. Bu zindanın dışarıdan sadece kaleyi görecekle küçük bir takası vardır. Günlerdir toplanan odunların Hz. İbrahim için toplandığını anlayan Zeliha ağlamaktan behud¹⁴ düşer. Günlerce ağlar, gözyaşları kaleden aşağılara akarak küçük bir göl oluşturur. Bugün bu gölün adı Aynzeliha gölüdür (KK-13).

14. Halfeti Efsanesi

Halil ve Fatma adlı iki genç birbirlerine âşık olurlar. Fakat Fatma amcasının oğluna beşik kertmesi olduğu için aileleri evlenmelerine izin vermez. Bunun üzerine gençler kavuşamayacaklarını anlayınca kendilerini Fırat'a atıp boğulurlar. Söylediklerine göre Halfeti ismi Halil-Fatma isimlerinin halk ağzında değişmesiyle Halfeti olmuştur (KK-14).

15. At Efsanesi

Peygamberimiz zamanında sahabeden beş kişi Mekke'den ayrılıp av için çöle doğru giderler. Av birkaç gün sürdüğü için ilk gün çölde yatarlar. Bunlar uykudayken atları çözümler ve kaçar. Sabah uyandıklarında kaçan atlarının peşine düşerler. Atları çölde bulsalar da yakalamayı bir türlü başaramazlar. Artık umutlarını kestikleri bir anda çölde büyük bir çadır görürler. Bu çadırda yaşlı bir kadın yaşamaktadır. Dertlerini ona anlatırlar. Kadın bir kırbanın içinin ilacli suyla doldurulması ve bu suyun çöldeki vahaya dökülmesi emrini verir. Çünkü bastıran sıcaktan dolayı atların susayacağını ve vahaya geleceğini bilmektedir. Kadının söylediğini yapıp beklemeye başlarlar. Atlar gelip vahanın suyunu içer içmez kadının çadırının önüne gelirler. Bu yaşlı kadın ilk gelen atın üstüne bir aba atar ve "Abiyye" der. İkinci atın üzerine kırmızı bir çuval atarak "Muhtekiyye" adını verir ve sahibine teslim eder. Üçüncü atın gözlerinin etrafı sürmeli gibi olduğundan bu ata "Küheyla" adını verir. Dördüncü at sürekli çifte atıp huysuz olduğundan bu ata "Saklavî"

¹² Bahtına düşmek: Birisine sığınmak, yardım dilemek.

¹³ Madar beygiri: Buğdayı siyecinden ayırmak için kurulan mekanizmayı sürekli çeviren atlar için kullanılır.

¹⁴ Behud: Dermansız, bitkin.

adını verir. Beşinci at diğerlerinden daha fazla seğırttiğinden bu ata “Hamdanî” adını verir. Arap atlarının cinslerinin bu olay sonucu verildiğine inanılır (KK-15).

16. Tıfındır Tepesi Efsanesi

Hız. Ömer zamanında İyad Bin Ganem komutasındaki İslam orduları ile Bizans savaşa girer. Büyük mücadeleler sonucunda savaş kazanılır, ama savaş sırasında ordu perişan olur. Fetih bir ramazan günü olmuştur, fakat aşlık da tükenmiştir. İftar vakti yaklaşmasına rağmen yiyecek bir şey yoktur. Aşçılar buldukları tepedeki yeşillikleri toplayıp pişirirler. İki kazan dolduran yeşillik pişirdikçe artar ve bütün orduya yetecek hale gelir. Böylece bu tepenin yeşillikleriyle iftar edildiği için bu tepeye iftar tepesi anlamına gelen “Tell Futur” adı verilir. Halk dilinde bu tepenin adı Tıfındır olarak söylenir (KK-16).

17. Türk ve Kürt Efsanesi

Halk arasında Türklerin, Kürtlerin ve İranlılar bir babadan geldiklerine inanılır. İnanışa göre bu babanın adı Efrasiyap’tır. Efrasiyap’ın üç tane oğlu olur. Büyük olanın adı İr, ortanca olanın adı Tur, en küçüğün adı ise Kür’dür. Babaları ölmeden bu üç kardeş arasında ülkesinin topraklarını paylaşır. İr’e İran topraklarını, Tur’a Turan’ı, Kür’e de Şengal dağından Zağros dağlarına kadar olan bölümü verir. Tur ve Kür bu paylaşımından memnun olmazlar, çünkü ağabeylerine yeşillik, sulak ve güzel yerler verilmiş olmasına rağmen kendilerine dağlık ve kurak yerler verilmiştir. İki ayrı ayrı ağabeylerine savaş açarlar. Ancak her ikisi de yenilir. İr, kardeşi Tur’u kovalayıp Çin sınırına, Kür’ü de Şengal’e kadar kovalar. İki ayrı birleşerek İr’i yenebileceklerini düşünürler. O günden beri ne zaman İr; Kür ve Tur’a saldırırsa ikisi birleşerek İr’i yenerler (KK-17).

18. Gavende (Gevende) Efsanesi

“Ga” Kürtçe’de öküz, “vende” kaybolmak anlamına gelmektedir. Gavendelerin atalarının İran padişahının sarayında müzik, şiir ve tiyatro gibi güzel sanatlarla ilgilendiklerine inanılır. Bunlar aynı zamanda şahı eğlendirmekle de vazifelidirler. Bir söylenceye göre binlerce sene evveli şah bir savaştan yenik gelip gevendeler onu eğlendiremeyince; bir diğer söylenceye göre ise hırsızlık sebebiyle şah onları saraydan kovar. Beklenmeyen bu durum karşısında onlar da bütün varlıklarını satıp para ve eşyalarını öküzlere yükleyip nahırla yola çıkarlar. Yol güzergâhlarında bulunan Şanlıurfa’nın Bozova ilçesine geldiklerinde büyük bir talizok içinde kalırlar. Talizok geçip ortalık sakinleşince öküzlerinin kaybolduğunu ve eşyalarının bir kısmının da ortaya saçıldığını görürler. Öküzlerin kaybolması karşısında bunu birbirlerine haber vermek için “Ga vende! Ga vende!”¹⁵ ifadesiyle üzüntülerini bildirirler. Sahip oldukları her şeylerini kaybeden bu insanlar, geçimlerini sağlamak için baba mesleklerini geldikleri Güneydoğu’da da icra etmeye devam ederler. Gevende ismi bunun üzerine bu topluluğa ad olur (KK-18).

19. Dünyanın Yaratılması Efsanesi

Allah, dünyayı yaratmadan önce Totılmaj diye bir yer yaratır. Hz. Âdem ile Hz. Havva burada yaşamaya başlarlar. Çocukları olur yalnız, mar-i kaşan¹⁶ onları bir türlü rahat bırakmaz. O topraklarda yaşamaları için her yıl bir kızı ona vermelerini ister. Bunun üzerine Allah rahatça çoğalıp yaşayabilsinler diye dünyayı yaratır ve Hz. Âdem ile Hz. Havva’yı buraya gönderir (KK-19).

20. Yılan Efsanesi

Hız. Âdem ile Havva anamız cennette yaşayıp giderken şeytan yılan kılığında girip onlara yasaklı meyveden yedirir. Bunu yaparken önce Havva anamızı kandırır, o da Hz. Âdem’i

¹⁵ Gavende: “Öküz kayboldu!” cümlesi.

¹⁶ Mar-i kaşan: Büyük dağ yılanı.

ikna eder. Allah onları cennetinde yeryüzüne indirir, bunun üzerine Hz. Âdem ve Hz. Havva yılanı beddua ederler. Yılanın önceden elleri ve ayakları vardır, bir de konuşabilmektedir. Ancak Hz. Âdem ve Havva anamızı aldatıp hakkında beddua edildiği için el ve ayakları kesilmiş, toprak yemeye mahkûm edilmiştir. İşlediği bu suçtan dolayı görüldüğü yerde öldürülmesi gerektiğine inanılır (KK-20).

21. Balıklıgöl Efsanesi

Geceleri bekçilik yaparak geçimini sağlayan bir adam, bir gece işten eve dönerken Balıklıgöl'den geçer. Çocukluğu Fırat kenarında bir köyde geçtiğinden balık yakalamayı ve yemeyi çok sevmektedir. Gece saati olduğundan Balıklıgöl'de kimse yoktur. Filesini göle atıp iki balık yakalar, sonra da doğruca evin yolunu tutar. Diğer gün akşam balıkların pullarını soyup tavaya atar. Bir ara mutfaktan ayrılp tekrar mutfağa döndüğünde tavada iki balık yerine iki yılan görür. Tavayı pencereden dışarı atar. Feryatlarıyla ev halkı ve komşular da toplanır. Bekçi başından geçenleri anlatır. Ancak yılan olduklarını söylediği balıklar tavada balık olarak durmaktadır. Bunun üzerine balıkları göle götürüp göle bırakınca tekrar canlanırlar. Bekçi tövbe edip bir daha Balıklıgöl'den balık tutmaz (KK-21).

22. Kelaynak Efsanesi

Efsaneye göre Hicaz'dan Kâbe'nin de üzerinden uçan kelaynakların soyu tükenme noktasına gelir. Kelaynaklar soylarının kurumaması için dua ederler, çare aramaya başlarlar. İçlerinden biri "Yav acaba biz Kâbe'nin üstünden uçup Beytullah'a edepsizlik mi ettik? Belki Rabbül âlemin bize bunun için ceza verdi." der. Bir dahaki sefere Kâbe'nin üzerinden değil de yanından geçmeye başlarlar. O günden sonra bu hayvanlar Beytullah'ın üzerinden uçmayı terk ettikleri için Allah da soylarını kurutmaktan vazgeçer (KK-22).

23. Buğday Efsanesi

Hız. Âdem yeryüzüne indikten sonra Urfa topraklarına bir nar ve bir gülfidanı diker. Diktiği bu fidanların Allah'ın izniyle hava kararmadan ağaç olduklarını görür. Hız. Âdem bu Harran topraklarının çok bereketli olduğunu anlar. Hız. Havva Anamız da cennetten kovulurken avucunda biraz buğday getirdiği için Âdem Baba ile bu buğdayı ekmeye başlarlar. Tabi daha dünyada kendilerinden başka kimse yoktur. Önce gülfidanını saban yapıp Hız. Âdem kendini koşar. Ciddolar¹⁷ derdi ki bunun hatırası için evin geçimi arvada değil erkeğe verilmiştir. Neyse az sonra Hız. Âdem'in çalışmaya dermanı kalmaz. O sırada Allah bir öküz peyda eder ve bu öküz onlara sanki "Sabana beni koşun!" der gibi bakar. Âdem Babamız ile Havva Anamız öküzle tarlayı ekmeye başlarlar ve buğday insanın ilk rızkı olur (KK-23).

24. Nergis Efsanesi

Binlerce sene evvel Rumkale beyine Allah bir oğul nasip eder. Babası adını Nergis koyar. Nergis, öyle yaman, öyle güzel yüzlüymüş ki onu gören bütün kızların gönlü ona düşer. Yalnız Nergis bu kızların hiçbirine yüz vermez. Kızların hepsi de hırslarından kendilerini öldürür.

Günlerden bir gün Birecik beyinin düşmanları Rumkale'ye saldırır. Bey, oğlu Nergis'e düşmanlar ezveh¹⁸ vermesin diye onu kaledeki su kuyusuna indirtir. Nergis kuyunun dibindeki cinciğ¹⁹ gibi suda kendi suretini görünce kendine hayran olur. Tabi bu suretin kendi yüzü olduğunu bilmediği için suya eğilip düşer. Meğer bu kuyunun Fırat ile bağlantısı vardır. Nergis kuyunun dibinden Fırat'ın sularına karışıp ölür gider. Nergis'in boğulduğu yerde bir tane çiçek çıkar, adına nergis derler. İşte bu çiçek bütün dünyaya buradan yayılır (KK-24).

¹⁷ Ciddo: Yaşlı.

¹⁸ Ezveh: Eziyet

¹⁹ Cinciğ: Cam.

25. İğde Ağacı Efsanesi

Nemrut Aleyhilla'ne,²⁰ Hz. İbrahim Peygamberi atacağı ateş için askerlerine odun toplatır. Kesilen ağaçlar, odunlarının ne için kullanılacağını bildikleri için feryat ederler. Odun toplayan askerler, Nemrut'un şerrinden korktukları için ok gibi düzgün ve uzun ağaçları kesmeye çalışırlar. Ağaçlar içinde sadece iğde ağacı bu işe gönüllü bir şekilde razı olur. İğde ağacının ısı çok yüksektir. Hz. İbrahim ateşe atılır ve bu ateş gülistana döner. O da atılacağı ateşe gönüllü olarak odun veren iğde ağacına "Senin tohumun yayılmasın, eğri büğrü bitesin!" diye beddua eder. O günden beri iğde ağaçları çalı çırpı gibi olur ve dikenli bir halde uzar (KK-25).

26. Çiğköfte Efsanesi

Nemrut, Hz. İbrahim'i ateşe atmaya karar verince civarda yanabilecek odun cinsinden her şeyin toplanmasını emreder. Halka da evinde veya başka bir yerde ateş yakmayı yasaklar. O günlerde yeni evli bir genç dağa ava gider. Dönüşte avladığı ceylanı eşine teslim eden yeni evli genç bundan bir yemek yapmasını ister. Eşi, ateş yakmanın yasak olduğunu bildiğinden ateş yakmadan bir yemek yapmanın yollarını arar. Önce ceylanın etini taşa döve döve yumuşatır. Daha sonra bulgur, isot ve diğer baharatlarla bunu yoğurmaya başlar. Malzemelerin diriliğini kaybettiğine kanaat getirince bu karışımı eşine ikram eder. Çiğköfte böylece ortaya çıkmış olur (KK-26).

27. Katır ve Kertenkele Efsanesi

Hz. İbrahim, ateşe atılacağı zaman Nemrut civar yerlerden odun toplanmasını emreder. Askerler bütün yük hayvanlarını toplar. Ama hiçbir hayvan bu odunları taşımayı kabul etmez. Hatta deveye zorla yüklenen odunları deve sırtından atar. Sadece bir hayvan hırs ve inadından bu odunları taşır: katır. Hz. İbrahim bunun üzerine katıra "Senin dölün yayılmasın!" lanet eder. Bundan dolayı katırların soyu kesiktir.

Ateş yanmaya başlayınca bütün hayvanlar ateşin sönmesi için üflemeğe başlar fakat kertenkele ateşin harlanması için var gücüyle üfler. Hz. İbrahim ona da beddua eder. Onun için kertenkele görüldüğü yerde öldürülür (KK-27).

28. Dede Osman Avni Efsanesi

Çok eskiden Urfalı bir Ermeni gemiyle seyahat ederken hava bozar, şiddetli bir fırtına çıkar. Gemi beşik gibi sallanmaya başlar. Kaptan yolculardan dua etmelerini, memleketlerinde bulunan ne kadar evliya varsa yardıma çağrılmalarını ister. Ermeni, bildiği bütün büyüklerini imdada çağırır fakat kimse gelmez. Birden aklına Dede Osman Avni hazretleri gelir. Dua ederek Dede'yi yardıma çağırır. Biraz sonra deniz sakinleşir, fırtına durur.

Kaptan yolculara gemi tam alabora olacakken gemiyi gözleri âmâ sakallı birinin tuttuğunu söyler. Böyle birinin kimin memleketinde olduğunu sorar. Urfalı Ermeni tarif edilen zatın Dede Osman Avni hazretleri olduğunu söyler. Kaptan kendisini onun yanına götürmesini rica eder. Yola çıkarlar, Dede Efendi'nin dergâhına varırlar. Kapıdaki müritlerden biri iki gâvurun Dede'yi ziyaretine anlam veremez ve sebebini sorar. Onlar da durumu anlatırlar. O mürit, fırtınanın çıktığı tarihte Dede'nin dergâhın bahçesindeki havuzu çubukla karıştırıp sonra suyun durulmasını beklediğini anlatır. Bunun üzerine Ermeni ve kaptan Müslüman olurlar (KK-28).

²⁰ Aleyhilla'ne: Şeytana uymuş, lanetlenmiş anlamında kullanılan söz.

29. Şih Narikey (Şih Annarike) Efsanesi

Şih Narikey bir gün, kerametine inanmayan bir fırıncının yanında fırıncı şegirtini²¹ yanına alıp fırının içine atlar. Fırındakiler haho çağırır, ortalığı velveleye verirler fakat fırının kapağını açamazlar. Bir süre sonra kapak açılır ve şegirt dışarı çıkar. Vücudunda hiçbir yanık yoktur. Etrafındakilere:

—Fırının içi buz gibiydi, der.

Fırıncı, Şih Narikey'in hesso cello²² olmadığını anlar, tövbe edip ondan özür diler. Şih Narikey, öldüğünde evine gömülmeyi vasiyet eder. Ancak ölümünden önce bu vasiyeti unutulur. Öldüğü gün cenazesini salla Fırat'ın karşısına geçirmeye çalışırlar, ama tabutu sala bindirdiklerinde Fırat dalgalanmaya başlar. Salı geri çevirdiklerinde sakinleşir. Bunun üzerine onun vasiyetine uyararak evine gömerler (KK-29).

30. Hz. Ali Efsanesi

Allah, bir gün Hz. Ali'nin yiğitliğini, cömertliğini denemek ister. Bunun için de Cebrail ve Mikail'i görevlendirir. Cebrail güvercin, Mikail şahin kılığında girip Hz. Ali'nin yanına gelirler. Önce Cebrail güvercin kılığında onun dizine konup: "Sana sığındım Ya Ali, yuvada iki yavrumu bıraktım, şahin peşimde; kurtar beni!" der. Peki der, Hz. Ali, güvercini alıp koynuna koyar. Az sonra şahin gelip: "Avım buraya geldi, ben avımı isterim Ya Ali!" der. Hz. Ali "Onu niye dışarıda avlamadın?" deyince şahin mazeret söyleyip tekrar güvercini ister. Hz. Ali: "Güvercin bana dahloldu,²³ onu sana vermem; onun dışında ne istersen vereyim." der. Şahin olmaz diye direktmeye devam eder. Hz. Ali koyun vermeyi teklif eder, ama şahin yine kabul etmez. Mikail, "Hz. Ali'den öyle bir şey isteyeyim ki bakalım nefsinde uyup hiddetleniyor mu" diye düşünür içinden ve:

—Ya Ali, bir şartla avımdan vazgeçerim, vücudundan bir parça kesip verirsen bundan vazgeçerim, der.

Hz. Ali tamam, deyip kılıcını çeker ve vücudundan bir parça kesecekken melekler ona:

—Yapma ya Ali, biz seni imtihan için bunu yaptık, derler (KK-30).

31. Katil Efsanesi

Bozova'da eskiler anlatırdı. Kırk kişinin katili olan bir adam, mellenin²⁴ kapısına gider. Ona: "Melle ben kırk kişiyi öldürdüm, tövbe edip bu işleri bıraksam cennete gidebilir miyim?" der. Melle adama şöyle bir bakar, adam tam insan azmanı bir hut.²⁵ Evet derse yalancı olacak, hayır derse bunun sağı solu belli olmaz, beni de öldürür, diye düşünür. Ona sobanın içindeki yanmış bir odunu göstererek:

—Bu yanmış odunu mezarlığa götür, toprağı eşeleyip göm. Eğer yeşerip fidan olursa sen de cennete girersin, der.

Bunun üzerine katil olan adam, yanmış odunu bir mezarlığa götürüp gömer ve beklemeye başlar. Derken mezarlığa genç bir adamın gelip bir mezarı eşelediğini görür. Meğer o günlerde civarda yaşayan genç bir kız ölmüştür. Bu kızın namusuna göz diken biri sürekli onu rahatsız eder, fakat kız tarafından reddedilmiştir. İşte bu adamın burnuna şeytan üflemiş, kızcağızın ırzına geçmek için] mezarı açmaya gelmiştir. "Yıllarca peşinden koştum, beni reddettin; şimdi seni benim elimden kim kurtaracak?" diye kızın kefenini açar. Bizim

²¹ Şegirt: Çırak

²² Hesso cello: Hasan ve Celal isimlerinin Urfa ağzındaki söylenişi olan bu kelimeler sıradan kişileri karşılamak için kullanılır.

²³ Dahlolmak: Sığınmak, yardım dilemek.

²⁴ Melle: Güneydoğu'nun birçok ilinde gayriresmi olarak imamlık yapan kişilere bu ad verilir.

²⁵ Hut: dev.

katil bunu izlediği yerden durumu anlar: “Ulan kırk idi, kırk bir olsun!” der ve adamı öldürür. Eve gelip melleğe hal meseleyi anlatır. Sabaha mezarlığa cesedi gömmeye gittiklerinde katilin gömdüğü yanmış odunun yeşerip fidan olduğunu gören melle onun cennete gideceğini söyler (KK-30).

Kaynakça

- ARTUN, Erman. (2012). *Türk Halkbilimi*. Adana: Karahan Kitabevi.
- ÇAĞATAY, Saadet. (1956). “Türk Halk Edebiyatında Geyiğe Dair Bazı Motifler”. *TDAY-Belleten*, 4, s. 153-177.
- ÇIBLAK, Nilgün. (2007). “Tarsus Kültürünün Tanıtımında Şahmeran Efsanelerinin Önemi”. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 16/1, s. 185-196.
- ÇIBLAK COŞKUN, Nilgün. (2013). “Yatır ve Ziyaretlerin Halk Kültüründeki Rolü Bağlamında Mersin’deki Muğdat Dede Türbesinin İncelenmesi”. *Turkish Studies*, S. 8/1, s. 1205-1219.
- EREZ, Hale. (2003). *Kültür-Mekân Etkileşimine Bağlı Şehirsiz Doku Farklılaşmaları Kumkapı Süleymaniye Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi.
- İZGİ, M. Cumhur. (2012). Şamanizm ve Şamanlara Genel Bakış. *Lokman Hekim Journal*. S. 2(1), s. 31-38.
- KARA, Mustafa. (1995). *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KARAÇETİN, Habib. (1984). “Antik Çağ’da Anadolu’da Tarihi Yer Adları”. *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- LÜTHİ, Max. (2006). “Masalın Efsane, Menkabe, Mit, Fabl ve Fıkra Gibi Türlerden Farkı”. *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*. (Çev.: Sevgül Sönmez), Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- NİRÜN, Nihat ve ÖZÖNDER Cihat. (1990). *Türk Sosyo-Kültür Yapısı İçinde Âdetler, Örfler, Gelenekler, Görenekler Milli Kültür Unsurlarımız Üzerine Genel Görüşler*. Ankara: AKM Yayınları.
- NORA, Pierre. (2006). *Hafıza Mekânları*. (Çev.: M. Emin Özcan). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- OCAK, A. Yaşar. (2002). *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- OĞUZ, M. Öcal. ve diğerleri. (2012). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- PALA, İskender. (2002). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: L&M Yayınları.
- SAKAOĞLU, Saim. (1980). *Anadolu Türk efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*. Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- SCHIVELBUSCH, Wolfgang. (2000). *Keyif Verici Maddelerin Tarihi* (Çev.: Zehra Aksu Yılmaz), Ankara: Dost Yayınları.
- ŞENTÜRK, Lütfi, YAZICI Seyfettin. (2003). *İslâm İlmihali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- TEZCAN, Mahmut. (2000). *Türk Yemek Antropolojisi Yazıları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

TÜRKMEN, Fikret. (2012). "Türk Kültüründe Tarihi Gelişim İçinde Hayvan ve Bitkilerin Ölçü Birimi Olarak Kullanılması Hakkında". *Millî Folklor*, S. 95, s. 96-102.

ULUDAĞ, Süleyman. (2005). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınları.

İnternet Kaynakları:

*URL-1: <https://www.karar.com/asiretlerle-devlet-arasinda-cocuk-gelin-protokolu-1595453> (Erişim: 18.01.2021)

*URL-2: <https://sozluk.gov.tr> (Erişim: 01.03.2021)

*URL-3: http://www.tuik.gov.tr/HbGetir.do?id=24656&tb_id=4 (Erişim: 21.11.2020)

Sözlü Kaynaklar:

KK-1: İbrahim Bozkurt, Şanlıurfa 1962, Lise Mezunu, Memur. (Görüşme: 11.04.2019)

KK-2: Eyüp Kara, Şanlıurfa 1952, İlkokul Mezunu, Çoban. (Görüşme: 03.02.2018)

KK-3: Fethi Kırmızı, Şanlıurfa 1946, İlkokul Mezunu, Çiftçi. (Görüşme: 24.11.2019)

KK-4: Yasin Kurt, Ceylanpınar 1951, Ortaokul Mezunu, Çiftçi. (Görüşme: 10.12.2019)

KK-5: Lamih Badıllı, Harran 1972, Lise Mezunu, Esnaf, Evli. (Görüşme: 02.10.2019)

KK-6: Misbah Hicri, Şanlıurfa 1952, Üniversite Mezunu, Emekli. (Görüşme: 15.06.2019)

KK-7: Selahattin Akyüz, Hilvan 1948, İlkokul Mezunu, Çiftçi. (Görüşme: 23.06.2019)

KK-8: Medine Kaya, Suruç 1958, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı (Görüşme: 10.08.2019)

KK-9: A. İhsan Koçak, Suruç 1976, Ortaokul Mezunu, Çiftçi. (Görüşme: 18.06.2019)

KK-10: Haydar Turan, Suruç 1952, İlkokul Mezunu, Çoban. (Görüşme: 19.08.2019)

KK-11: Abdülkerim Kaya, Siverek 1955, Ortaokul Mezunu, Esnaf. (Görüşme: 01.08.2019)

KK-12: Refik Dalan, Ceylanpınar 1957, Ortaokul Mezunu, Çiftçi. (Görüşme: 22.06.2018)

KK-13: Fehmi Demir, Şanlıurfa 1963, Lise Mezunu, Esnaf. (Görüşme: 01.10.2019)

KK-14: Kamil Kürkçü, Halfeti 1956, Ortaokul Mezunu, Çiftçi. (Görüşme: 28.11.2019)

KK-15: Tahir Turan, Harran 1978, Lise Mezunu, İş Adamı. (Görüşme: 07.07.2018)

KK-16: Tayyar Kırmızıgül, Şanlıurfa 1970, Lise Mezunu, Memur. (Görüşme: 19.06.2019)

KK-17: Vahap Aslan, Şanlıurfa 1960, Ortaokul Mezunu, Çiftçi. (Görüşme: 13.02.2018)

KK-18: Kerim Horoz, Şanlıurfa 1956, İlkokul Mezunu, Çiftçi. (Görüşme: 21.01.2019)

KK-19: Müslüm Dağ, Bozova 1948, Ortaokul Mezunu, Emekli. (Görüşme: 18.02.2019)

KK-20: Cemal Sapan, Birecik 1945, İlkokul Mezunu, Çiftçi. (Görüşme: 24.08.2019)

KK-21: Abdullah Can, Şanlıurfa 1967, Üniversite Mezunu, Memur. (Görüşme: 10.11.2019)

KK-22: Ramazan Ok, Birecik 1956, Ortaokul Mezunu, Esnaf. (Görüşme: 13.04.2019)

KK-23: Mehmet Gökhan, Şanlıurfa 1953, Ortaokul Mezunu, Çiftçi. (Görüşme: 12.09.2018)

KK-24: Sinan Akdağ, Halfeti 1967, Üniversite Mezunu, Memur. (Görüşme: 16.02.2019)

KK-25: Salih Aslan, Harran 1982, Üniversite Mezunu, Memur. (Görüşme: 28.11.2019)

KK-26: Hamit Kırboğa, Şanlıurfa 1967, Ortaokul Mezunu, Çiftçi. (Görüşme: 13.01.2019)

KK-27: Şehriban Ayaz, Şanlıurfa 1948, Okur-yazar, Ev Hanımı (Görüşme: 21.07.2018)

KK-28: Arif İlhan, Şanlıurfa 1962, Ortaokul Mezunu, Çiftçi (Görüşme: 10.09.2019)

KK-29: Hediye Sapan, Birecik 1950, Okur-yazar, Ev Hanımı (Görüşme: 09.09.2019)

KK-30: Ferhat Dağ, Siverek 1950, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Evli (Görüşme: 17.07.2019)